

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

**ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ В УЧНІВ
СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувач другого(магістерського)
рівня вищої освіти другого року навчання
11- 213 м групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Спеціальна освіта
Шевченко Надія Олександрівна

Керівник: к.п.н., доцент Товстоган В.С.
Рецензент: к.п.н., доцентка Валуєва І.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Проблема економічної освіти молоді в науково-педагогічній літературі.....	9
1.1. Понятійний апарат економічного виховання сучасної молоді.....	9
1.2. Навчально-методичне забезпечення економічного виховання в середніх освітніх закладах.....	14
1.3. Особливості реалізації економічної освіти учнів з порушенням інтелектуального розвитку.....	20
1.4. Потенціал міжпредметних зв'язків як засіб формування економічних знань та вмінь учнів спеціальної школи.....	26
РОЗДІЛ 2. Особливості формування економічних знань та вмінь у дітей з порушенням інтелектуального розвитку.....	34
2.1. Характеристика вибірки та методики дослідження економічних знань, вмінь та емоційно-ціннісного ставлення до них учнів спеціальної школи.....	34
2.2. Аналіз результатів дослідження рівня сформованості економічних знань, вмінь та емоційно-ціннісного ставлення в учнів спеціальної школи.....	40
РОЗДІЛ 3. Шляхи формування економічних знань та вмінь в учнів спеціальної школи з порушеннями інтелектуального розвитку.....	56
3.1. Характеристика формувальної частини експериментального дослідження рівня економічних знань та вмінь.....	56
3.2. Аналіз результатів формувального етапу експериментального дослідження рівня сформованості економічних знань та вмінь учнів спеціальної школи.....	60
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ДОДАТКИ.....	79
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності.....	79

ВСТУП

Актуальність теми. Нині, українська держава характеризується змінами, які відбуваються в усіх сферах і перш за все в освітньому просторі, від рівня якості якого залежить добробут усієї країни. Зокрема, активне впровадження компетентісного підходу в систему освіти, покликане забезпечити успішну інтеграцію випускників у соціокультурний простір шляхом формування широкого кола компетентностей, однією з ключових в якому визначено розвиток підприємливості та фінансової грамотності в учнів.

Одні з найнижчих серед тридцяти країн, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку, показники фінансової грамотності українців (11, 6 із 21) балів, отриманні в результаті дослідження «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні», проведеного в червні 2019 року в рамках проекту USAID «Трансформація фінансового сектору», також сприяли впровадженню змін до системи сучасної шкільної освіти.

Згідно, Закону України «Про освіту» (ст. 12) саме формування ключових компетентностей забезпечує досягнення мети повної загальної середньої освіти. Однією з таких ключових компетентностей є підприємливість і фінансова грамотність. Відповідно, Міністерством освіти і науки України у 2019–2020 навчальному році було схвалено новий курс фінансової грамотності («Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?») для учнів 10-х та 11-х класів. У розробці якого брали участь фахівці Університету банківської справи, Проекту USAID «Трансформація фінансового сектору» та низка експертів.

В основі включення економічної компетентності до ключових якостей особистості, які є необхідними для забезпечення її подальшої конкурентоспроможності є такі міжнародні концептуальні документи, як Європейська рамка підприємницької компетентності, Порядок денний

розвитку нових навичок у Європі (2016), «Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року», План дій з підприємництва 2020 (2013), Рекомендація Європейського парламенту щодо навчання впродовж життя та інші.

Значна увага до економічного виховання школярів приділялась такими вітчизняними педагогами-практиками, як Сухомлинський В.О., Єременко Л.В., Макаренко А.С., Левчук З.К. та закордонними вченими як Аменд А.Ф., який досліджував роль взаємодії сім'ї, школи та суспільства у формуванні економічної грамотності дітей.

Характерні для випускників спеціальних шкіл труднощі економічної соціалізації, працевлаштування та підвищена вірогідність формування негативних рис особистості, таких як безвідповідальність, схильність до утриманства, марнотратства наголошують на необхідності формування економічної компетентності в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Підвищена увага до розвитку у них таких рис особистості, як економність, хазяйновитість, ощадливість, практичність, сприятимуть підвищенню їхньої самостійності та свідомій участі в житті суспільства. Саме цим питанням було присвячено дисертаційне дослідження російського ученого Стариченко Т.М., яка розробила програму з економічного виховання старшокласників спеціальних шкіл. Окрім цього, окремим аспектам економічного мислення учнів із вадами інтелектуального розвитку були присвячені роботи таких учених-дефектологів як Дробот Л.С., Мерсіянова Г.М., Шебулдаєва І.В., Патронєєв В.Г. та ін.

Не дивлячись на певні досягнення науковців у вивченні та вирішенні цієї проблеми, залишається ще багато не розв'язаних питань в корекційній психопедагогіці. Зокрема, необхідне з'ясування змісту і шляхів економічної підготовки учнів з порушенням розумового розвитку, розробка відповідного діагностичного інструментарію, щодо

визначення показників та рівнів економічного мислення школярів, розробка методик та критеріїв оцінки наявних економічних знань, вмінь та навичок, - ці та багато інших питань потребують вирішення.

Отже, актуальність проблеми формування економічного мислення в дітей з порушенням інтелектуального розвитку та недостатня її розробленість в теорії та практиці спеціальної освіти, зумовили вибір теми нашого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дипломна робота виконана у межах планової тематики та науково-дослідницької діяльності кафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету «Зміст і технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі № 0119U101727 від 22. 11. 2019 року. Тему магістерського дослідження затверджено на підставі рішення вченої ради Херсонського державного університету (протокол № 4 від 26 жовтня 2020 року) наказом №1068-Д від 02 листопада 2020 року

Мета дослідження: сформувати економічно компетентних учнів з порушенням розумового розвитку шляхом розробки та апробації системи економічного навчання і виховання (використання міжпредметних зв'язків, класних годин, позакласних заходів, інформаційно-просвітницької роботи з батьками дітей).

Завдання дослідження:

1. Вивчити та проаналізувати науко-методичні джерела з проблеми дослідження. Дослідити нормативні документи, що регламентують завдання і зміст економічної освіти учнівської молоді, зокрема, осіб з порушенням інтелектуального розвитку.

2. Провести констатувальний етап експериментального дослідження, здійснити кількісний та якісний аналізи отриманих результатів.

3. Розробити систему економічного навчання й виховання учнів з порушенням інтелектуального розвитку (застосування міжпредметних зв'язків, розробка тематики та змісту класних годин, позакласних занять, інформаційно-просвітницький економічний лекторій для батьків).

4. Провести формувальний етап експериментального дослідження та здійснити кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

Об'єкт дослідження: навчально–виховний процес учнів із порушенням інтелектуального розвитку.

Предмет дослідження: формування економічних знань та вмінь в учнів із порушенням інтелектуального розвитку.

Методи дослідження: аналіз наукових та нормативних джерел, програм навчальних дисциплін, бесіди з учителями-дефектологами, спостереження за навчальним процесом, констатувальний та формувальний етапи експериментального дослідження, кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів.

1. Розроблено діагностичні завдання, показники та критерії визначення рівня сформованості економічних знань та вмінь в учнів спеціальної школи та запропоновано можливі шляхи їх формування.

2. Досліджено наявний рівень сформованості економічних знань та вмінь та продемонстровано можливі шляхи формування економічних знань, вмінь та навичок у старшокласників з порушенням інтелектуального розвитку.

Практичне значення експериментального дослідження полягає в розробці діагностичних завдань та отриманні на їх основі нових даних щодо сформованості економічних знань та вмінь в старшокласників спеціальної школи, визначенні шляхів покращення в них економічних знань та вмінь. Отримані результати дослідження стануть в нагоді педагогам та вчителям-дефектологам для розробки нових програм з розвитку фінансової грамотності школярів.

Апробація результатів дослідження. Висновки кваліфікаційної роботи, окремі її результати були опубліковані в збірнику «Магістерські студії. Альманах. Херсонський державний університет».

Також матеріали дослідження були відправлені на Всеукраїнську науково-практичну конференцію з міжнародною участю «Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України» на базі кафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету, проведення якої планувалось у квітні 2020 р.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ МОЛОДІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Понятійний апарат економічного виховання сучасної молоді

Нині Українська держава характеризується наявністю багатьох трансформаційних процесів: налагодження нових ринкових відносин, зміна форм власності (від централізованої державної власності до приватної, комерційної) й системи управління економікою України, переходом від постіндустріального виробництва до інноваційно - інформаційних технологій, формуванням високоінтелектуального та інформаційного суспільства.

Із вступом України до Європейського Союзу, постає питання набуття Україною конкурентоспроможності в європейському просторі, яке нерозривно пов'язане із модернізацією її економіки. Стрімкий економічний розвиток та наявні зміни у суспільному устрої держави, сприяли виникненню великої затребуваності в економічно компетентних, конкурентноспроможних фахівцях [1].

Ці зміни стосуються всіх сфер життя суспільства, його діяльності й існування, зокрема освітньої сфери як основоположного компоненту формування світогляду особистості, її характеру та професійних навичок. Адже саме рівень та якість здобутої людиною освіти більшою мірою визначає рівень її подальшого життя, конкурентоспроможність на ринку праці. Це передбачає необхідність осмислення і з'ясування провідних напрямків і цілей реформування сучасної української освіти, її інтеграції в єдиний європейський науково-освітній простір, створення нової концепції навчання на науково-методологічних засадах [3; 39].

Світові процеси глобалізації, демократизації, створення єдиного інформаційного простору, модернізації усіх сфер життя суспільства, відкриття кордонів між країнами та інтеграція освітніх систем до світового та європейського освітнього простору, потреба в нових компонентах знань (зокрема у галузі підприємливості) вплинули на перелік вимог, що стоять перед освітніми системами останніх десятиліть. Поступова зміна орієнтованості людства з матеріальних благ на інформаційні ресурси, які сьогодні набувають найбільшої цінності та є стратегічним продуктом держав, свідчать про виникнення нових актуальних в сучасному світі пріоритетів навчання, які б повністю відповідали сучасним запитам [1; 39].

Формування економічної та підприємницької компетентностей молодого покоління забезпечить їх необхідними знаннями, вміннями та навичками, важливими для побудови успішної життєвої траєкторії, озброїть необхідними компетентностями для пошуку своїх уподобань, вибору майбутньої професії, становлення особистості в умовах ринкової економіки, вибору шляхів побудови майбутньої кар'єри і подальшого просування в життя та успішного підприємництва у широкому сенсі [2]. Це, в свою чергу, вимагає реформування не лише усього процесу нинішньої освіти, але й її змісту.

Враховуючи вище зазначене, пріоритетним напрямом в освітньому процесі для визначення якостей, необхідних сучасному випускнику, було обрано компетентнісний підхід [3]. Основою якого є формування компетентності людини, що має необхідні знання, професіоналізм і високий рівень морального виховання, а також спроможна адекватно діяти за різних життєвих обставин й брати на себе відповідальність за власні вчинки [4, с. 267]. Що сприятиме успішній інтеграції учнів у соціум, вирішенню ключових проблем які постають перед сучасним випускником у самостійному житті, їх професійному самовизначенню [3].

Відповідно до «Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти», компетентісний підхід в освітньому процесі направлений, перш за все, на оволодіння кожним учнем «предметними, загальнопредметними та ключовими компетентностями» [3]. Останні розглядаються як сукупність знань, умінь, навичок та якостей особистості, без яких неможливе здійснення ефективної діяльності у громадському та професійному житті [3].

«Країнами Європи, зокрема ЄС, було визначено вісім ключових компетентностей для навчання впродовж життя (Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key Competences for Lifelong Learning (2006/962/EC), які стали рамковими засадами сучасної освіти в Європі:

- 1) спілкування рідною мовою;
- 2) спілкування іноземними мовами;
- 3) математична компетентність та базова компетентність в галузі наук та технологій;
- 4) цифрова компетентність;
- 5) вміння навчатись;
- 6) соціальна та громадянська компетентності;
- 7) підприємницька компетентність;
- 8) культурна обізнаність та самовираження» [2, с. 1-2].

Зупинимось на «підприємницькій компетентності». Що ж являє собою дане поняття? Та що спільного між економічною та підприємницькою компетентністю?

«Підприємливість — це багатовимірне поняття, що стосується різних контекстів особистісної, економічної та організаційної діяльності та пов'язане з творчим та інноваційним підходом до організації діяльності. Європейська рамка підприємницької компетентності (ЄРПК) надає таке визначення цьому поняттю: індивідуальна здатність перетворювати ідеї на дію» [2, с. 1].

Стосовно особистості підприємливість тісно пов'язана з мотивацією та здатністю людини, її незалежністю у визначенні потенційних можливостей та досягненні їх для вироблення нових цінностей або отримання економічного успіху [2].

Важливими рисами характеру підприємницької особистості мають стати: наполегливість, мотивація до діяльності, працелюбність, прагнення успіху, амбіційність, впевненість у своїх силах, професійна спрямованість, внутрішня незалежність, рішучість та творчий підхід, вміння вчитися на власному досвіді та враховувати досвід інших і водночас, етичність та моральність, налаштованість на благодійність, благородство та інші [2, с. 3].

Економічна грамотність також універсальна і проявляється у всіх сферах життєдіяльності людини. Вона безпосередньо впливає на рівень та стиль її життя, в глобальному значенні рівень економічної вихованості суспільства впливає на рівень розвитку країни. Саме наявність економічного виховання в країні визначає чи буде сформоване в суспільстві поняття «працьовитості» чи навпаки популяризуватиметься «утриманський спосіб життя». Але що ж означає поняття «економічне мислення»?

Економічне мислення складається з двох складових: економіка та мислення. Розглянемо їх значення:

«Економіка (Économie) – етимологічно це слово означає «закон» або «управління» (nomos) будинком (oikos). Спочатку під словом «економіка» розуміли домашню економіку в сенсі управління сімейним майном, тобто ресурсами і витратами сім'ї. Головне тут - не витратити більше, ніж маєш або заробляєш; звідси ж і більш поширене значення слова, яке частіше вживається в формі прикметника «економний», тобто націлений на обмеження витрат. У сучасному значенні економіка - це все, що має відношення до виробництва, споживання і обміну матеріальними благами, товарами або послугами, як на рівні

індивідуумів і підприємств (мікроекономіка), так і на рівні суспільства або всієї планети (макроекономіка)» [5, с. 179].

«Мислення – це соціально обумовлений психічний процес самостійного пошуку суттєво нового, тобто опосередкованого та узагальнюючого відображення дійсності під час її аналізу й синтезу, виникнення якого відбувається на основі чуттєвого пізнання та практичної діяльності далеко за межі якої воно виходить» [6, с. 184].

Економічна компетентність це більш узагальнене поняття, яке включає в себе підприємницьку компетентність і є тісно взаємопов'язаним із нею. Неможливо здійснювати економічне виховання, не торкаючись і не формуючи таких рис особистості як наприклад: наполегливість, мотивація до діяльності, працелюбність, прагнення успіху, які також включені до рис характеру підприємницької особистості і навпаки.

«Економічна та підприємницька освіта мають єдиний напрямок та цілі – формування адаптованої до динамічно мінливих соціально-економічних умов життя особистості, яка буде конкурентноспроможна на ринку праці згідно підвищених вимог до особистісних якостей майбутніх фахівців ринкової економіки – їх активності, самостійності, компетентності, діловитості, відповідальності та інші» [7, с. 64].

Підприємницька та економічна освіта розкриває особистий потенціал, сприяє розвитку вмінь здійснювати вибір, дотриманню безпеки, рівню незалежності, багатоманітності завдань, спонукає підтримувати інтерес до особистої зайнятості, уникнення «утриманського способу життя», працьовитості, наполегливості [37]. Є важливою для прискорення соціального та економічного згуртування тих регіонів країни, що потребують розвитку, для стимулювання економічної активності та створення нових робочих місць, для інтеграції безробітних або знедолених людей в отриманні робочих місць.

Результатом підприємницької освіти є сформованість ключової

підприємницької компетентності, яка передбачає особистий розвиток, активне громадянство, соціальне включення та професійні навички. Її досягають шляхом навчання впродовж життя через всі навчальні предмети та форми навчання (формальні та неформальні), які роблять свій внесок у формування фінансово освіченого громадянина країни [2].

1.2. Навчально-методичне забезпечення економічного виховання в середніх освітніх закладах

Питання, що стосуються економічного виховання молоді почали турбувати відомих педагогів-практиків ще в ХІХ столітті. Так, Ушинський К.Д. був переконаний в тому, що економічне виховання є обов'язковим аспектом освітнього процесу, головним завданням якого є підготовка підростаючого покоління до свідомої участі в економічному житті суспільства, починати яке слід з перших шкільних років.

У науковому доробку Макаренко А.С. приділяється значна увага вихованню «свідомого господаря». Для цього «вихованці повинні знати економічну доцільність і сутність виробничого процесу, способи ефективної праці, а також включатися в господарсько - розрахункові відносини, бо господарський розрахунок – чудовий педагог, що дозволяє реально відчувати плоди своєї роботи, повсякденні господарські турботи, відповідальність за доручену справу [28, с. 166]»

В ХХ столітті проблема формування економічного мислення молоді була висвітлена в наукових працях багатьох вчених-педагогів, таких як (Мішин Б.І, Агапов І.Г., Соловйова І.Б, Азімов Л.Б., Кузнецова Н.І., Зарецька І.І., Щакіна І.І., Сасова І.А та інші). Та попри це, не досягнуто єдності стосовно змісту програми з економічного навчання, забезпечення оптимального співвідношення теорії та практики, а також методичного забезпечення освітнього процесу закладів загальної середньої освіти [32, с. 371].

Великий внесок до розробки методичного забезпечення та змісту економічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах, зробив Аменд А.Ф., яим було запропоновано три етапи, реалізації економічного виховання та запропоновано шляхи вирішення наявних проблем в даному аспекті освітнього процесу [29, с. 97].

Активний розвиток ринкової економіки, підвищенні вимоги до конкурентноспроможності населення, модернізація усіх сфер життя в Україні вимагає від її громадян достатнього рівня економічної та підприємницької обізнаності.

Тому, Державним стандартом початкової освіти Міністерства освіти і науки України (2019 р.) визначено підприємливість та економічну грамотність як одні з ключових компетентностей змісту початкової освіти, які передбачають формування в учнів таких рис особистості як «ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організовувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до прийняття власних рішень [1]».

Підґрунтям системи фінансової освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів є такі законодавчі документи: Декларації ООН «Керівні принципи для захисту споживачів», «Постанові про початкову освіту Міністерства Освіти і Науки України», Законі України «Про захист прав споживачів», «Рекомендацій Європейського парламенту щодо навчання впродовж життя», Постанові президії Академії педагогічних наук України «Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді», Законі України «Про освіту», Комюніке з питань переосмислення освіти (2012 р.), Порядок денний розвитку нових навичок у Європі (2016 р.), Резолюції Комітету міністрів Ради Європи «Про освіту споживача у школах», Європейській рамці підприємницької компетентності [8, с. 7].

Низький рівень заробітку, слабка конкурентоспроможність на ринку праці, нераціональність економічної поведінки, які впливають на загальний рівень економічної соціалізації, обумовлюють необхідність цілеспрямованої соціально-економічної підготовки випускників закладів загальної середньої освіти з порушеннями інтелектуального розвитку. Адже сучасне життя неможливе без фінансової обізнаності у питаннях, які стосуються розв'язання щоденних економічних проблем і завдань. Окрім цього, формування в учнів з особливими освітніми потребами достатнього рівня економічної компетентності є необхідною умовою їх успішної інтеграції в соціокультурне середовище. Тому реалізація фінансової освіти є життєво необхідною для зазначених верств населення [27; 35].

Одним з основних шляхів формування економічної компетентності є уроки з трудового навчання (в молодших класах ручної праці) в спеціальній школі для дітей із вадами розумового розвитку.

Дослідження стану економічних знань і вмінь в учнів випускних класів спеціальної школи проведене Стариченко Т.М. встановило такі закономірності: «1) недостатня обізнаність у питаннях власного користування матеріальними прибутками; 2) недостатнє орієнтування у побутових та грошових питаннях, несформованість доцільності потреб; 3) відсутність навичок планування та неуміння раціонально розподіляти доходи (витрати); 4) низький рівень здійснення математичних операцій, абстрактного рахунку, недостатнє орієнтування в мірах ваги, годин, величин тощо; 5) обмежене, неповне, неадекватне тлумачення розповсюджених економічних понять, які використовуються у повсякденній діяльності таких, як: економність, бережливість, господарювання та інші» [14; 35].

Ці особливості вчена пояснює високим рівнем абстрактності матеріалу економічного характеру, наявними недоліками інтелектуального розвитку та недостатньою соціалізацією учнів

спеціальної школи, яка ускладнює засвоєння ними соціокультурного досвіду суспільства, в якому вони проживають.

«Разом із тим практика спеціальної школи свідчить, що розв'язанню завдань формування економічної компетентності учнів з вадами інтелектуального розвитку мають сприяти такі передумови: - формування поміркованих потреб, тобто умінь співставляти їх із власними матеріальними можливостями; виховання в учнів розуміння, що лише трудова діяльність уможливить задоволення власних потреб; виховувати такі якості як практичність, бережливість, господарність; надання школярам економічних знань та формування економічних умінь; виховання неповаги до людей, які не бажають брати посильну участь у трудовій діяльності для забезпечення власних побутово – господарських потреб» [9; 35].

Починаючи з середини першого десятиліття XXI ст., було здійснено низку проектів та ініціатив, які сприяли впровадженню до навчальних програм шкільних курсів предметів та тем, які сприяли формуванню економічної компетентності. Наприклад, наприкінці дев'яностих років до освітніх програм було впроваджено курс економіки, який є обов'язковим для учнів одинадцятого класу [2, с. 6-7].

На сьогодні, згідно Державного освітнього стандарту базової та середньої освіти, «освітньою програмою одинадцятого класу загальноосвітньої школи, в рамках курсу економіки, передбачено вивчення основ підприємницької діяльності та різних аспектів діяльності фірм, устрою національної економіки та ролі уряду в її функціонуванні, особливостей розвитку світової економіки, інтеграційних процесів у світі» [10].

Також, наявні курси за вибором, які викладаються за рахунок варіативної складової змісту освіти і покликані забезпечити поглиблене вивчення змісту профільних предметів або забезпечити початкову професійну спеціалізацію навчання [10].

Серед них, можна виділити такі: «Фінансова математика», «Основи споживчих знань», «Фінансова грамотність», «Географічна економіка», «Основи інтелектуальної власності», «Економічне моделювання та розв'язування економічних задач». Для організації допрофільного вивчення економіки у 8-9-х класах у межах варіативної складової навчального плану учні вивчають курс «Моя економіка». До варіативної частини профільної школи належать такі предмети за вибором: «Основи підприємницької діяльності», «Основи сімейного господарювання», «Власна справа», «Основи менеджменту» [2; 35].

Значним кроком уперед у підвищенні рівня економічного мислення школярів став навчальний курс «Основи споживчих знань» для 1-12 класів, розроблений та впроваджений у 2007 році. Який є спільним проектом Європейського Союзу та Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй «Спільнота споживачів та громадські об'єднання». Згідно мети якого «уміння й навички які отримають учні в галузі споживчих знань мають стати підґрунтям для розвитку компетентної молоді людини, допомогти їй становленню в різних життєвих сферах» [8; 35].

Починаючи з 2010 року й до нині серед учнів 6-11-х класів щорічно проходить конкурс «Молодь тестує якість». Завданнями конкурсу є «підвищення обізнаності шкільної молоді в питаннях реалізації прав споживачів, вміння орієнтуватись на сучасному ринку товарів та послуг, виховання споживчої культури, громадянської позиції та усвідомлення власної ролі у підвищенні якості життя в контексті європейських стандартів» [2]. Учасникам пропонують на власний розсуд обрати сферу дослідження та дослідити товари й послуги супермаркетів за власноруч розробленою методикою. До журі конкурсу належать експерти організацій незалежного споживчого тестування та освіти, представники Міністерства освіти і науки, Національної академії педагогічних наук України. Партнерами конкурсу виступають

виробники України, громадські організації та ін., що відзначають переможців у різноманітних призових номінаціях «За споживчу вимогливість». Найпопулярнішими темами серед учнівської молоді є: «послуги супермаркетів, побутова техніка, молоко та молочні продукти, солодощі, безпека навколишнього середовища, якість послуг мобільних операторів, Інтернет, послуги транспорту, побутове обслуговування тощо» [2, с. 9].

В рамках проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації України у 2012 – 2019 роках було впроваджено навчальний курс «Фінансова грамотність» передбачений для учнів десятих класів [11, с. 76]. Головними завданнями якого є ознайомлення учнів із сучасними фінансовими продуктами та послугами, формування вміння власного фінансового планування на майбутнє. Окрім цього, розроблено навчально-методичне забезпечення курсу за вибором «Фінансова грамотність» у старшій школі.

Міністерством освіти і науки України передбачено й інші курси, які можуть бути обрані як варіативна частина економічної освіти молоді, такі як: «Фінансове виховання», «Сучасні технології. Основи діловодства та економічних знань», «Споживач на ринку послуг», «Родинні фінанси» для учнів 5 класу, «Фінансово-грамотний споживач» для учнів 6 класу, «Фінансова культура» для учнів 7 класу, «Прикладні фінанси» для учнів 8 класу, «Економіка та фінанси» для учнів 9 класу, «Абетка з основ житлово-комунального управління» [11; 35].

З метою сприяння впровадженню економічної освіти молоді у 2015 році ЄФО (Європейський фонд освіти) надає підтримку українській системі освіти в експериментальному застосуванні «Європейської рамки підприємницької компетентності» [11; 35].

Задля підвищення рівня економічної компетентності, озброєння методами і прийомами ефективного викладання курсу економіки

вчителів загальноосвітніх навчальних закладів Міністерством освіти і науки України видаються такі науково-методичні журнали як «Географія та економіка в рідній школі» та «Економіка в школах України» [10].

В рамках спільного проекту між Україною та Польшею, в 2012 році було розроблено Шкільну академію підприємництва. Мета якої - підготовка спеціалістів, які забезпечать підтримку вчителів під час викладання в школах нового курсу «Уроки з підприємницьким тлом», та підготовка вчителів різних навчальних предметів до впровадження інтегрованих уроків з підприємницьким тлом у школі [2].

Окрім цього економічне виховання та розвиток підприємливості учнів в загальноосвітніх навчальних закладах середньої освіти входить до тем таких навчальних предметів: правознавства, людина і світ, світова література, математика, географія, економіка, інформатика, українська мова, історія, англійська мова, польська мова, трудове навчання. Було також надано поради керівникам шкіл [11; 35].

1.3. Особливості реалізації економічної освіти учнів з порушенням інтелектуального розвитку

Особливої актуальності набуває питання формування економічної компетентності у випускників спеціальних шкіл. Адже вони являють собою одну з найвразливіших верств населення в аспекті економічної соціалізації і тому потребують підвищеної уваги щодо розвитку таких рис особистості, як економність, хазяйновитість, ощадливість, практичність, які сприяли б подоланню утриманства та безвідповідальності, які часто притаманні цим особам [39]. Тому важливо формувати у випускників спеціальних шкіл відповідний рівень економічної компетентності, необхідний для свідомої участі в житті суспільства. Цій проблемі були присвячені праці таких вчених:

Стариченко Т.М. (розробила програму з економічного виховання старшокласників спеціальних шкіл в Росії), Мерсіянової Г.М., Шебулдаєвої І.В., Патронєєва В.Г., які наголошували на важливості реалізації економічної освіти в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у складі уроків соціально-побутового орієнтування, трудового навчання, математики і географії.

Відомо, що психологічні особливості дітей з порушенням інтелектуального розвитку є досить різноманітними, але саме вони зумовлюють специфіку їх навчання, виховання та соціалізації [34; 39].

Таким чином, сучасні завдання соціалізації, актуалізують постановку проблеми здійснення економічного виховання сучасної молоді, зокрема із порушенням інтелектуального розвитку.

В.М. Синьов вважає, що ці діти характеризуються низьким рівнем мотивації, неспроможністю заздалегіть адекватно спланувати свою діяльність, низьким рівнем абстрагування тощо.

У процесі навчання та виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку слід враховувати взаємодію біологічного і соціального факторів, які впливають на її розвиток. Адже, відомо, що супутні ознаки порушення інтелектуального розвитку, до яких відносяться різноманітні порушення характеру і поведінки, добре піддаються педагогічній корекції та не є обов'язковими для цих дітей. Найпоширенішими причинами їх виникнення є неправильна організація взаємодії дитини з порушенням інтелектуального розвитку із оточуючим середовищем; вплив соціальних факторів, які не враховували особливостей розвитку цієї дитини і не мали на меті формування у неї правильних норм поведінки [15; 30].

Вчена – дефектолог С.П. Миронова, зазначає що процес виховання дітей із порушеннями інтелектуального розвитку ускладнюється такими особливостями їхнього психофізичного розвитку [31]:

1. Виховання реалізується в процесі засвоєння загальнолюдської

культури під час взаємодії з оточуючими. Спілкування при цьому виступає одним із ключових засобів реалізації цієї взаємодії. Проте у дітей з вадами інтелектуального розвитку наявні грубі порушення розуміння мовлення, які часто є причиною неадекватного сприйняття ними вербальної інформації та відомостей про прийняті в суспільстві норми поведінки.

2. Порушення пізнавального розвитку ускладнюють правильне самостійне узагальнення тих поведінкових дій, які стають основою переконань і регулюють поведінку. Дитині з вадами інтелектуального розвитку складно зрозуміти єдність загального і конкретного, через що вона виявляється нездатною до переносу навіть простих узагальнень на нову ситуацію. Внаслідок цього поведінка дитини з порушенням інтелектуального розвитку часто є неадекватною ситуації і не відповідає тим правилам поведінки і моральним знанням, які формувались у неї.

3. Зниження здатності до конкретизації узагальнень призводить у цих дітей до відсутності зв'язку між словом і ділом.

4. Вміння узагальнювати та закріплювати в свідомості соціально ціннісні поведінкові акти пов'язана із такою особистісною якістю, як критичність мислення. Діти з порушенням інтелектуального розвитку характеризуються значним зниженням критичності і самокритичності, підвищеною навіюваністю. Внаслідок чого можуть потрапляти під негативний вплив, навіть не розуміючи необхідності йому протистояти. Порушення самокритичності негативно відображається і на можливостях залучення цих дітей до самовиховання.

5. Причиною девіантної поведінки у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку часто виступає нездатність зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між мотивом вчинку і його результатом, а відповідно і зрозуміти ситуацію яка виникла.

6. Незрілість емоцій дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, їхня спрямованість на задоволення примітивних потреб є

факторами, які ускладнюють процес виховання в учнів моральної свідомості.

7. Наявні недоліки вольової сфери, практично унеможливають залучення дітей до процесу самовиховання, які часто опиняються залежними від власних потреб та ситуації в якій опинились.

8. Можлива наявність психопатоподібної поведінки, яка проявляється у виразній афективності, розгальмованості потягів вимагає визначення корекційних мір педагогічного та лікувального характеру.

Отже, наявні особливості дітей з порушенням інтелектуального розвитку, ще раз наголошують на необхідності створення спеціальних умов навчання, в яких повноцінно реалізуватимуться всі необхідні корекційні методи, спрямовані на послаблення негативного впливу первинного дефекту і підготовку учнів спеціальної школи до самостійного життя [33; 41].

В процесі виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку слід враховувати також і окремі суб'єктивні фактори, серед яких найбільш суттєвими є: 1) негативний досвід перебування у масовій школі; 2) негативний вплив сім'ї (надмірна опіка або педагогічна занедбаність, випадки алкоголізму, наркоманії тощо). Через ці фактори у дитини формуються негативні навички поведінки та риси характеру, неадекватна самооцінка, невіра у свої можливості [15; 38].

Своєрідність розвитку учнів з порушенням інтелектуального розвитку, попередній і (або) негативний життєвий досвід звичайно ускладнюють процес їхнього виховання у спеціальній школі. Проте це тільки ще раз підтверджує, що окрім загальних виховних завдань стосовно цих дітей мають реалізовуватись і корекційні, спрямовані на подолання негативних рис характеру і поведінки, послаблення ядерного впливу на хід розвитку дитини [38, 42].

Цьому сприяють програми з виховної роботи для учнів 1 - 4 класів та 5 – 10 класів спеціальної школи [16].

Особливу роль в економічному вихованні учнів з порушенням інтелектуального розвитку відіграє розділ «Я і праця» (5 - 10) класи , який передбачає формування в учнів таких життєво необхідних економічних знань, вмінь та навичок як [17]:

1. знання та вміння обирати (за допомогою дорослих) способи пошуку роботи (звернення до батьків, рідних та знайомих; читання оголошень про вакансії в газетах, Інтернеті та ін.);

2. знання назв газет, що публікують оголошення про вакансії;

3. знання основних робітничих професій; місць роботи за даними професіями, основні вимоги до обраної учнем професії;

4. вміння знаходити оголошення про вакансії, читати та розуміти його зміст; співвідносити свої можливості виконання обраної роботи з вимогами професії (при необхідності – з допомогою дорослих);

5. знайомство з основними положеннями Трудового законодавства України;

6. знання переліку документів, необхідних під час працевлаштування та звільнення, а також документів необхідних для отримання заробітної платні в банку.

7. вміння звертатися у відділ кадрів підприємства (установи, організації, фірми) з різних питань; знання місцезнаходження та режиму роботи територіального відділення банку; вміння звертатися до банку, користуватися інформацією про його роботу; відкривати рахунок в банку (за допомогою дорослого).

8. знання місцезнаходження та режиму роботи територіального відділення служби зайнятості;

9. вміння заповнювати необхідні документи: анкети, особові картки, особові листки, писати заяви тощо (з опорою на зразок, користуючись власними документами).

Виховними завданнями, передбаченими даним розділом, є такі: формування вміння співвідносити свої бажання і свої можливості;

здатності до свідомого вибору майбутньої професії; уміння будувати життєві плани; мотивації до сумлінного виконання трудових обов'язків; уміння орієнтуватися в нових, незнайомих ситуаціях, спілкуватися з незнайомими людьми; навичок орієнтування у формальній організації підприємства (установи), діставати необхідну інформацію та користуватися нею; комунікативних умінь; правосвідомості; відповідальності, вимогливості до себе, працелюбності, дисциплінованості, старанності, наполегливості, самостійності; поваги до людини праці; почуття обов'язку.

Всі виховні завдання розв'язуються в спеціальній школі з урахуванням реальних можливостей дітей і тих труднощів, які об'єктивно виникають у роботі з дітьми із порушенням інтелектуального розвитку.

Стариченко Тетяна Миколаївна, досліджуючи питання економічної компетенції сімей, що виховують дітей із порушенням інтелектуального розвитку, зазначає, що соціально-економічні передумови для реалізації економічного виховання в більшості сімей, що мають дітей із порушенням інтелектуального розвитку, задовільні (близько половини обстежених батьків восьмикласників спеціальних шкіл мають середню та середню спеціальну освіту; 60% з них оцінили матеріальну забезпеченість своєї сім'ї як середню (задовільну), 9% - як добру, інші - як особливо недостатню. У той же час, для більшої частини сімей характерний низький рівень організації домашнього господарства (відомості отримані з 64 сімей). Наприклад, доходи й витрати враховуються тільки в третій частині цих сімей. Більшість опитаних (59,6%), визнали свій бюджет пасивним (витрати переважають над доходами, що змушує вдаватися до позик). Відзначається низький рівень організації побутової праці, слабке залучення підлітків та дітей до домашніх справ, розрахункових операцій [13].

Таким чином, ми бачимо, що труднощі підготовки

старшокласників спеціальної школи до економіко-побутової діяльності пов'язані не тільки з їх інтелектуальним недорозвитком, недостатньою забезпеченістю економічного виховання навчальною програмою спеціальної школи, але і з зазначеними несприятливими факторами в сім'ї. Адже саме сім'я є важливим фактором соціальної адаптації дитини. Саме тому, вагомого значення набуває досвід, одержаний дитиною з раннього дитинства у сім'ї [12; 40].

Розвиток вищих психологічних функцій, активне залучення учнів спеціальних шкіл до широкого спілкування – вважається центральною частиною компенсації порушень інтелектуального розвитку [36; 42].

1.4. Потенціал міжпредметних зв'язків як засіб формування економічної компетентності учнів спеціальної школи

Для вирішення питань економічного виховання в навчальному плані спеціальних шкіл передбачено вивчення, починаючи з 5 класу, професійно-трудового навчання, яке традиційно може здійснюватися за такими спеціальностями – столярна, слюсарна, швейна, взуттєва, будівельна, справа, квітникарство, декоративно – ужиткове мистецтво тощо. Мета професійно-трудового навчання в спеціальних школах для дітей із порушенням інтелектуального розвитку – підготувати учнів до самостійного виконання після закінчення школи нескладних видів робіт на підприємствах [18; 40].

На прикладі курсу «Швейна справа», ми можемо побачити, що його навчальні цілі не завершуються лише формуванням в учнів прийомів роботи з матеріалами. Метою даного курсу є виховання активної, творчої особистості, яка вміє планувати і організувати свою роботу, оволодіння необхідними прийомами роботи з матеріалами, вміння коригувати й оцінювати результати своєї праці, застосовувати отримані знання, вміння, навички та інформацію в іншій технологічній

діяльності, формування професійно - трудових якостей; розвиток самостійності у праці; прищеплення інтересу до праці; формування вміння дотримуватись санітарно-гігієнічних вимог [19]. Поряд з цими завданнями на заняттях вирішуються і спеціальні завдання, спрямовані на корекцію розумової діяльності учнів.

Навчання ведеться з опорою на знання, які учні набувають на уроках математики. Ці знання допомагають їм будувати креслення викрійок, враховувати витрати матеріалів, розуміти процеси виготовлення тканин та ін. У свою чергу, навички та вміння, отримані при освоєнні швейних операцій, сприяють більш успішному вивченню учнями загальноосвітніх предметів. Традиційні форми навчання доповнюються екскурсіями на виробничі підприємства (ательє, фабрики, професійні ліцеї) [19].

Окрім цього, у процесі вивчення курсу «Швейна справа», спираючись на зміст матеріалу програми, вчитель має можливість реалізовувати економічне виховання учнів, формувати в них прості економічні поняття, виховувати необхідні для успішної професійної діяльності якості особистості. Під час навчання в учнів формується розуміння того, що виготовлення будь-якого виробу неможливе без наявності для цього необхідного інструментарію, приладдя та звичайно ж, матеріалів. Важливо, щоб вчитель також акцентував увагу учнів на цьому, пояснював, що кожна діяльність потребує початкових (виробничих) затрат, що усі використані матеріали та інструменти, мають власну визначену ціну. І що витрачені на виготовлення виробу кошти, мають обов'язково враховуватися під час розрахунку собівартості товару, яка не має бути нижчою за виробничі витрати. Під час подання учням опису предмета, який вони вивчатимуть, слід надавати додатково й інформацію про місце та особу (підприємство), яке займається виготовленням предмета, про місце його продажу та ціну, в яких мірах (одиницях) його можна придбати і т.д. [20].

Таким чином діти знайомляться з такими економічними поняттями, як «ціна», «матеріали», «собівартість виробу», «виробничі затрати» та ін. Під час безпосереднього виготовлення виробу, учні не тільки вже знайомляться, але й власноруч вчать раціонально використовувати матеріали. Можуть на практиці впевнитись у тому, наскільки важливими є правильно зроблені розрахунки при виготовленні викройки. Адже якщо бути неуважними, не вистачить тканини для того щоб пошити виріб. Вчитель має навчити дітей переносити здобуті знання та навички в інші види діяльності, показати взаємозв'язок здобутих знань із повсякденним життям. Для цього у нагоді можуть стати уроки-екскурсії та практичні завдання економічної спрямованості.

Корисним буде здійснити екскурсію з вихователем чи батьками до різних магазинів з метою ознайомлення учнів та практичної ілюстрації одержаної інформації. Як практичне завдання, вчитель може попросити учнів старших класів самостійно дізнатися про ціни та одиниці продажу різних предметів. Одержана учнями зазначена інформація має бути зафіксована ними у зошиті чи спеціальному блокноті. Так, наприклад, «школярі, які опановують швейну справу, одержують таку інформацію економічного характеру про інструменти, якими вони користуватимуться в процесі трудового навчання (олівці, ножиці, лінійка, сантиметрова стрічка, голки, тощо): кожний предмет виготовлений завдяки вкладеній праці людини, його продають у спеціальних магазинах за встановленими цінами (вчитель називає ціну); олівці, ножиці, сантиметрову стрічку, лінійку продають поштучно, а голки для шиття – набором у спеціальній упаковці по 10 штук [20]».

На основі зібраних даних, учні вчать правильно розраховувати собівартість виробу, кількість необхідних для його виготовлення матеріалів. Практична основа даних для розрахунків, пов'язаність із життям, сприяють кращому засвоєнню учнями необхідної інформації.

У формуванні економічної компетентності школярів спеціальної школи, вагому роль також відіграє вивчення курсу географії.

Згідно з діючими сьогодні навчальними програмами для спеціальних шкіл вивчення України як рідного краю починається з першого класу в ході вивчення навчального предмета «Я у Світі» (1-5 класи) [21].

Зміст курсу формує в учнів із порушенням інтелектуального розвитку набір початкових географічних понять, шляхом поетапного включення дитини в різні соціальні центри: сім'я, вулиця, школа, рідне місто, область, завершуючи Україною. Результатом навчання є знання учнями історичного минулого свого міста, вулиці, населеного пункту, району і області, головних історичних і культурних пам'яток, природних особливостей рідного краю та наявних підприємств [21]. Окрім формування в учнів елементарних географічних понять (таких як погодні явища: туман, вітер, ожеледиця, снігопад і т.д., характерні для свого міста, географічні поняття, тощо) [21] Програмою курсу передбачено й формування в учнів базових уявлень про працю людей, власних батьків, деякі види господарської діяльності наявні у рідному місті, під час екскурсій містом, музеїв, спогляданні власного оточення.

Вивчення географії у 9 класі спеціальної школи, передбачає не тільки поповнення обсягу географічних знань учнів, ознайомлення з географією рідної країни, але й формування економічних компетенцій, ознайомлення дітей з багатьма економічними термінами, виховання економічно важливих вмінь. Курс «Географія України» включає такі розділи: «Фізична географія України» і «Економічна та соціальна географія України» [22].

У розділі «Економічна та соціальна географія України» детально вивчається географія галузей господарства країни, зовнішньоекономічні зв'язки, подається комплексна характеристика економічних районів. Розкривається сутність багатьох економічних понять, які стануть

необхідні учням у подальшому житті, таких як: «трудові ресурси», «промисловість», «товарообіг», «економіка країни» і т.д. Учні знайомляться з різними видами діяльності населення, вивчають різноманітні промислові комплекси, види виробництв, визначають особливості трудової діяльності батьків, і т.д., таким чином в учнів формується розуміння необхідності праці для задоволення власних потреб. Учні вчаться встановлювати і розуміти причинно-наслідкові зв'язки, наприклад між «трудовими ресурсами» та «рівнем економічного розвитку промисловості», «географією краю» та «промисловістю» в ньому. Особливо важливо, щоб вчитель пояснював учням економічно-соціальні взаємозв'язки, причинно-наслідкові відношення, переносив їх до знайомих для дітей життєвих ситуацій. Корисними для цього стануть практичні завдання, які поглиблюватимуть і зміцнюватимуть здобуті економічні знання в учнів.

Важливу роль у реалізації головних завдань спеціальної школи – забезпечення успішної інтеграції випускників у соціокультурне середовище своєї країни та досягнення максимальної «незалежності» та усвідомленості у вирішенні повсякденних життєвих питань відіграє курс «Соціально-побутове орієнтування». Покликаний підготувати дітей з вадами інтелектуального розвитку до самостійного життя та організації власного побуту, шляхом формування у них відповідних знань та практичних умінь, а також навичок життєвої та соціальної компетентності: виконання норм і правил культурної поведінки в суспільстві, родині, вирішення життєво необхідних побутових завдань, а саме догляд за житлом та одягом, харчування, лікування і т.д. [23].

Та хіба можливо підготувати дитину до самостійного життя у соціумі, не торкаючись при цьому економічного виховання особистості дитини, або ж напакі? Звичайно ж, ні. Ці дві цілі настільки тісно взаємопов'язані, що виключають самостійне існування лише однієї з них. Формування в учня таких рис особистості як працьовитість,

комунікативність, практичність, ощадливість, сприяє подоланню утриманства і безпорадності у вирішенні матеріально-побутових проблем, безвідповідальності, які часто притаманні випускникам спеціальних шкіл. Тому економічне виховання червоною ниткою пронизує увесь курс соціально - побутового орієнтування. Зокрема в таких розділах, як «Установи, організації, підприємства», «Бюджет родини», які є ціленаправленими на економічне виховання особистості учня, формування у нього необхідних економічних знань, вмінь та навичок. На уроках соціально-побутового орієнтування учні знайомляться з такими основними економічними поняттями як: «бюджет», «прибуток», «видатки», «відстрочка», «собівартість товару» і т.д. Протягом вивчення цих тем учні розвивають уміння раціонально розподіляти бюджет, обґрунтовувати витрати, співвідносити особисті бажання зі своїми можливостями; розширюють та конкретизують уявлення про форми заощаджень та зберігання грошей, формують вміння відповідально і усвідомлено ставитися до свого вільного часу; до праці для задоволення власних потреб, розширюють та уточнюють власні уявлення про установи й відділи з працевлаштування.

Особливу роль в успішному економічному та соціально – побутовому вихованні відіграє вчитель і рівень його компетентності, вміння сформулювати на основі змісту програми необхідні соціальні та економічні навички, вдало взаємопов'язати їх. Важливо, щоб вчитель під час розглядання питань особистої гігієни, догляду за одягом, житлом, культурою харчування навчав учнів забезпечувати свої потреби з урахуванням своїх можливостей. Ознайомлював з вартістю продуктів та предметів, які необхідні для вирішення вище зазначених питань, формував навички порівнювати ціни на товари й використовувати ці навички для заощадження коштів. Для цього, як раз можна використовувати уроки – екскурсії передбачені програмою соціально –

побутового орієнтування, давати дітям практичні завдання додому, запропонувати деякі на виконання разом з батьками.

Отже, під час вивчення соціально-побутового орієнтування у взаємозв'язку з формуванням економічних компетенцій, відбувається всебічна підготовка учнів з інтелектуальними порушеннями до успішної інтеграції в соціум.

Математика – один з основних предметів, що вивчається у спеціальних школах для дітей із порушеннями фізичного та (або) розумового розвитку. Під час вивчення математики в учнів формуються знання найпростіших величин та одиниць їх вимірювання; кількісні, просторові і часові уявлення, опанування якими дає їм можливість після закінчення школи адаптуватися до життя у суспільстві; вміння виконувати арифметичні дії; вміння застосовувати набуті знання під час розв'язування математичних задач; вміння розв'язувати математичні задачі; креслити прямі лінії та відрізки, будувати прості геометричні фігури, розпізнавати їхні властивості тощо [24, с. 3].

Усі ці знання, вміння і навички є тісно переплетеними з економічним вихованням і є вкрай необхідними учням для самостійного життя в соціумі, без них не можливо уявити і дня нашого життя. Відповідно до програми, увесь процес навчання математики має практичну спрямованість і пов'язаний з іншими навчальними предметами, життям, готує учнів із порушенням інтелектуального розвитку до оволодіння професійно-трудовими знаннями і навичками, вчить використовувати математичні знання в різноманітних життєвих ситуаціях [26, с. 4]. Саме завдяки такій організації процесу навчання, учні мають змогу на кожному уроці не тільки накопичувати свої знання, поповнювати свій словниковий запас новими обчислювальними навичками, але й здобувати практичний досвід вирішення тих питань, які щоденно ставитиме перед ними життя. Вивчення учнями розділу «Відсотки» підготує їх до комфортного життя у соціумі, в якому нині

особливо поширенні такі поняття як «розпродаж», «кредит під відсоток», «премія у розмірі відсотку від продаж» тощо; застереже випускників шкіл від неосмислених витрат, боргів за кредити та не вигідних умов трудових договорів. Прищеплення елементарної економічної грамотності є одним з методів поліпшення та прискорення соціальної адаптації учнів та їх інтеграції в суспільство. Ці знання можна отримати при вирішенні задач, зміст яких максимально наближений до життєвих ситуацій: розкриття суті питань виробництва, сфери торгових і суспільних відносин; оволодіння навичками планування бюджету сім'ї, визначення допустимого розміру витрат на покупку різних промислових і продовольчих товарів, оплата за різні комунальні послуги, вміння користуватися послугами банку, вміння вираховувати площу своєї квартири, кімнати для придбання необхідних будівельних матеріалів для ремонту тощо.

Отже, за умови забезпечення вчителем математики взаємозв'язку навчального матеріалу із життям, активного використання міжпредметних зв'язків та розуміння необхідності здійснення економічного виховання, на уроках учні успішно здобуватимуть не тільки математичні знання, але й формуватимуть економічні компетенції, необхідні риси особистості (такі як працьовитість, бережливість, ощадність, вміння долати труднощі, працювати в групах і т.д.) [25]

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що економічна освіта в спеціальних школах України здійснюється, але безсистемно - у рамках позакласної виховної роботи та під час уроків з СПО, трудового навчання, інколи – математики та географії [32, с. 377].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Характеристика вибірки та методики дослідження економічних знань, вмінь та емоційно-ціннісного ставлення до них учнів

Для проведення констатувального експериментального дослідження було залучено всього - 22 учні спеціальної школи № 1 Херсонської міської ради. З них: VII (6 осіб), VIII (6 осіб) , IX (6 осіб) та X (4 особи) класів. Для дослідження економічного мислення школярів нами були розроблені діагностичні завдання і тести.

Дослідження економічного мислення включало: тестові завдання і бесіду у формі запитань економічного змісту. Після з'ясування теоретичних знань учні виконували завдання на розрахунки економічного змісту. Практичний блок складався із двох завдань, вирішення яких характеризувало учнів з точки зору вміння використовувати економічні знання на практиці, в побуті та трудовій діяльності.

В ході бесіди їм були поставлені питання на визначення рівня розуміння учнями економічних термінів та використання їх на практиці, орієнтування учнів в бюджеті своєї сім'ї, в умовах надання послуг такими економічними установами як банки та ломбарди, рівень загальної економічної та підприємницької обізнаності учнів спеціальної школи, емоційно-мотиваційне ставлення учнів до економічних знань, вмінь та навичок.

Розроблена методика містила в собі теоретичний та практичний блоки. Теоретичний блок містив питання, які характеризували учнів спеціальної школи з точки зору розуміння змісту економічних понять.

До теоретичного та практичного блоку завдань нами були розроблені критерії оцінювання економічних знань і вмінь учнів спеціальної школи. Всього було визначено чотири рівні: високий, достатній, середній та низький. Охарактеризуймо детальніше кожен із них.

Критерії оцінювання виконання учнями теоретичного блоку питань включали такі показники (характеристики):

- високий рівень економічної обізнаності – учень самостійно дає правильну, повну, усвідомлену відповідь перелічує основні ознаки поняття;
- достатній рівень – учень дає правильну, повну, усвідомлену відповідь, але потребує непрямой допомоги;
- середній рівень – відповідь характеризується відсутністю правильності, повноти і учень потребує прямої допомоги;
- низький рівень – відповідь характеризується неповнотою, відсутністю усвідомленості; сторонню допомогу для відповіді на питання учень не використовує.

Для кожного із завдань практичного блоку були розроблені відповідні критерії, які найточніше відображали особливості виконання учнями спеціальної школи запропонованих завдань.

Розглянемо критерії оцінювання виконання учнями практичного завдання: «Розрахунок собівартості виготовленого виробу», націленого на визначення вміння використання економічних знань в трудовій діяльності, які містили такі показники:

- високий рівень – учень виконує завдання самостійно, правильно, не користуючись сторонньою допомогою;

- достатній рівень – учень виконує до кінця отримане завдання з незначною (непрямою) допомогою (1- 2 підказки), виконує обчислення та обґрунтовує виконані дії.
- середній рівень – учень потребує значної (прямої) допомоги для виконання отриманого завдання (більше 2-х підказок);
- низький рівень – учень не може використати сторонню допомогу, не виконує отримане завдання або виконав не повністю, не обґрунтовує виконані дії.

Розглянемо критерії оцінювання виконання учнями другого практичного завдання: «Приготування та розрахунок вартості вечері для своєї родини», націленого на визначення вміння використання економічних знань в господарсько-побутовій діяльності, які містили такі показники:

- високий рівень – учень обґрунтовує список відібраних продуктів для повноцінного, здорового харчування під час вечері, обчислює суму грошових затрат – самостійно;
- достатній рівень – учень обґрунтовує список відібраних продуктів для повноцінного, здорового харчування під час вечері, обчислює суму грошових затрат – з непрямою допомогою;
- середній рівень – учень допускає помилки при відборі продуктів для повноцінного, здорового харчування під час вечері та при обчисленні (1-2 помилки), потребує прямої допомоги (2-3 підказки);
- низький рівень – учень не може обґрунтувати свій список відібраних продуктів, який не відповідає вимогам поставленим у завданні, не володіє навичками обчислення вартості, допомогою скористатися не може або потребує регулярної допомоги.

Критерії оцінювання емоційно-мотиваційного ставлення учнів до економічних знань, умінь та навичок включали такі характеристики:

- високий рівень – учень постійно сам цікавиться економічними питаннями, намагається дізнатись більше з різних джерел, звертається до інших із запитаннями, цінує отримані знання, вміння, навички;
- достатній рівень – учень періодично проявляє зацікавленість економічними знаннями та вміннями, намагається дізнатись більше з різних джерел, звертається до інших із запитаннями, цінує отримані знання, вміння, навички;
- середній рівень – учень рідко цікавиться економічними знаннями та вміннями, усвідомлює їх необхідність;
- низький рівень – учень не цікавиться економічними знаннями, вміннями та навичками, не відчуває потреби в оволодінні ними.

Теоретичний блок завдань на визначення рівня розуміння учнями змісту економічних понять і термінів.

Наведемо приклади питань на встановлення рівня розуміння учнями економічних термінів.

1. Чи знайоме тобі поняття «собівартості товару»? Що воно означає?

2. В чому різниця між поняттями «собівартість» та «ціна»?

Питання на визначення ознайомленості учнів із бюджетом своєї сім'ї :

1. Чи знайоме тобі поняття «бюджет»?

2. Чи відомо тобі скільки заробляють твої батьки? Давай разом порахуємо бюджет твоєї родини.

3. Як би ти охарактеризував бюджет своєї сім'ї (низький, середній, достатній)? Чи вистачає вам на щоденні затрати?

4. Чи ти приймаєш участь в обговоренні сім'єю питань розподілення бюджету на місяць?

5. Чи береш ти участь у походах до магазину разом із батьками? Близькими тобі людьми?

6. Чи доручають тобі робити покупки в магазині для сім'ї? (Якщо - «так», то що ти купуєш зазвичай? Чи можеш сам порахувати правильність здачі поверненої з покупки?

Приклади питань на визначення загальної обізнаності учнів із такими економічними установами як «банк» і «ломбард».

1. Чи знайоме тобі поняття «банк»? Чи знаєш чим він є?

2. Чи знайоме тобі поняття «ломбард»? Чи відомі тобі умови користування його послугами?

Питання на встановлення рівня загальної економічної та підприємницької обізнаності випускників спеціальної школи.

1. Поясни, чим займається бізнесмен?

2. Якщо бізнесмен займається «бізнесом», що під цим ти розумієш?

3. Що необхідно для того, щоб відкрити власну справу? З чого слід починати?

4. Як ти розумієш поняття «конкурентноспроможна особистість»?

5. Поясни, як ви розумієте таке поняття як «Ринок праці».

6. Де можна знайти оголошення про працевлаштування?

Практичний блок завдань на визначення вміння учнів використовувати економічні знання на практиці.

Практичне завдання на використання економічних знань в трудовій діяльності: Уявімо, ти зробив на уроках трудового навчання певний виріб, як встановити його собівартість? І за яку ціну ти його продаси, щоб отримати прибуток?.

Практичне завдання на використання економічних знань в господарсько - побутовій діяльності: Уявімо, що тобі необхідно приготувати обід для власної родини. Що ти приготуєш? (уточнивши скільки персон буде вечеряти). Що ви любляете їсти на вечерю? Давай

порахуємо скільки це буде коштувати в магазині. (Визначаємо чи орієнтується учень в цінах магазину або ринку): скільки коштує приблизно хліб (булка)? пачка чаю? 1 кг цукру? і т.д. в залежності від варіанту відповіді. Порахуй грошові витрати для вечері на зазначену кількість персон?

- На купівлі яких продуктів можна заощадити?

Для отримання відповіді на це питання, попередньо пояснюється, що є продукти першої та другої необхідності. Чи знайомі ці поняття учням? Чи готовий учень відмовитися від солодких виробів до чаю задля покупки продуктів, необхідних для приготування першої або другої страви?

Також учням були запропоновані такі тестові завдання, які уточнювали та розширювали зміст бесіди:

Собівартість товару - це

- А) сума яку я готовий віддати за даний товар;
- Б) сума всіх витрат за час виготовлення даного товару;
- В) прибуток, який хоче отримати магазин за товар.

Правильна відповідь - Б

Ціна товару - це

- А) це сума собівартості продукції і прибутку, який прагне отримати продавець за товар;
- Б) сума витрат підприємства на виробництво і на перевезення товару до місця продажу;
- В) сума, яку я готовий віддати за даний товар.

Правильна відповідь - А

Бюджет сім'ї - це

- А) різниця між сумою доходу кожного члена сім'ї та сумою витрат усіма членами сім'ї, наприклад, за місяць;
- Б) наука про правила здійснення витрат членами сім'ї;
- Г) всі матеріальні доходи членів сім'ї.

Правильна відповідь – А

Банк - це

А) фінансова установа в якій тимчасово перебувають гроші на депозиті - такому вигляді рахунку, який відкритий для нарахування на нього відсотків;

Б) кредитно - фінансова установа, яка надає кредити (кредитні картки) за вимогами людей;

В) кредитно-фінансова установа, яка здійснює такі грошові операції як оплата послуг, грошові перекази;

Г) фінансова установа, призначена для виписки пенсійних або заробітних карток

Правильна відповідь - коли всі варіанти учень перерахує.

Ломбард - це

А) Організація, яка надає короткострокові кредити під заставу майна.

Б) Установа по збереженню майна та ювелірних виробів.

В) Приватна фінансова установа, яка виконує різні фінансові операції з переказу, перерахування, зняття та зберігання грошових коштів.

Правильна відповідь – А

2.2. Аналіз результатів дослідження рівня сформованості економічних знань, вмінь та емоційно-ціннісного ставлення в учнів спеціальної школи

За результатами проведеного дослідження були отримані такі дані.

Згідно відповідей на теоретичний блок запитань, учні 7-го класу показали «низький» рівень розуміння економічних понять. Відповіді на тестові завдання щодо понять показали, що 100% опитаних не розуміють таких понять, як «собівартість» та «ціна» товару і не усвідомлюють різниці між ними, сторонню допомогу не використовують (див. табл. 2.1).

Наведемо приклад відповіді опитаних учнів: «ціна – це те, що написано на ціннику в магазині».

А якщо ти купуєш щось на ринку? – «Ну тоді ціна – це те скільки тобі скажуть заплатити».

«Собівартість?» – Не чув про таке, не знаю. »

Відповіді учнів на розуміння поняття «бюджет сім'ї» показали, що 83% опитаних не мають уявлення про нього. Зокрема про рівень доходів своєї родини. 17% обстежених мають дуже обмежене розуміння (див. табл. 2.1). Після пояснення даного поняття 50% учнів охарактеризували бюджет своєї сім'ї як «середній», але хотілося б їм мати більший. 33% респондентів охарактеризували його як «низький» тому, що не вистачає купити те, що хотілось би їм. 17% охарактеризували бюджет як «достатній» – коштів на все вистачає.

Відповіді учнів на питання, що стосувалися призначення економічних установ показали, що 100% опитаних мають лише поверхневі уявлення про таку економічну установу як «банк і його функції», навіть користуючись прямою сторонньою допомогою, не змогли сформулювати повну відповідь (див. табл. 2.1).

Про таку економічну установу як «ломбард» 67% опитаних мають неповні, але правильні й усвідомленні уявлення, розширюють та доповнюють свою відповідь, використовуючи пряму сторону допомогу. Решта 33% учнів мають неправильні й неповні уявлення (див. табл. 2.1).

Наведемо приклад деяких відповідей: «Ломбард – це місце куди можна здати речі й отримати за них гроші, або просто віддати так, як старі речі залишають на зберігання».

З умовами роботи «ломбарду» учні не знайомі.

Наведемо приклад найпоширенішої неповної відповіді «Банк – це місце, де можна зняти гроші та взяти кредит».

Запитання на визначення рівня загальної економічної обізнаності передбачали визначення рівня розуміння учнями таких економічних

понять як «Бізнес», «Бізнесмен», «Ринок праці», «Конкурентоспроможна особистість». Результати дослідження показали, що учні 7 класу спеціальної школи не знайомі з такими поняттями та мають не правильні уявлення про те, хто такий «Бізнесмен» та що таке «Бізнес» (див.табл. 2.1).

Наведемо приклад типової відповіді учнів: «бізнесмен – це коли ти відпочиваєш, а тобі платять зарплатню усі».

Для уточнення своєї відповіді учні не змогли використати запропоновану пряму та непряму сторонню допомогу.

З такими економічними поняттями як «Ринок праці» та «Конкурентоспроможна особистість» 100% обстежених не знайомі і не мають жодних уявлень про їх зміст.

Отримані дані свідчать про «низький» рівень економічного мислення учнів сьомого класу спеціальної школи (див. табл. 2.1).

Згідно відповідей на теоретичний блок запитань, учні 8-го класу продемонстрували «низький» рівень економічної компетентності. Питання на встановлення розуміння економічних термінів показали, що 83% опитаних не знайоме поняття «собівартісті» товару та 17% респондентів мають неповне уявлення про нього але, користуючись сторонньою допомогою, можуть доповнити та розширити свою відповідь. 83% учнів мають не правильне та неповне уявлення про таке економічне поняття як «ціна» товару, тому і не помічають різниці між ними. Відповіді більшості учнів були аналогічними до відповідей, даних учнями 7-го класу (див. табл. 2.1).

Дослідження учнів на предмет розуміння бюджету сім'ї, показали що 33% опитаних мають правильні й усвідомлені уявлення про таке поняття як «бюджет сім'ї» та знають рівень доходів своєї родини; 50% мають правильні, але неповні уявлення; 17% «не можуть пригадати, що це таке» (див. табл. 2.1). Серед опитаних 60% – охарактеризували бюджет своєї сім'ї як «середній, але хотілося б більший», решта як - достатній. Усі учні ходять в магазини для здійснення покупок разом з

батьками, а також здійснюють покупки самостійно і мають адекватні уявлення про ціни на продукти харчування.

33% опитаних мають правильні й повні уявлення про таку економічну установу як «банк», 67% мають неповні уявлення, але користуючись прямою стороною допомогою можуть доповнити та розширити свою відповідь. Про «ломбард» як економічну установу та умови користування його послугами, мають правильні, повні й усвідомлені уявлення лише 33% обстежених учнів, 17% має не правильні й неповні уявлення, сторонню допомогу для уточнення й розширення власної відповіді не використовують, решта - неповні та поверхневі уявлення (див. табл. 2.1).

Обстежені учні восьмого класу не знайомі з такими поняттями, як: «Ринок праці» та «Конкурентоспроможна особистість». Щодо таких економічних понять як «Бізнес» та «Бізнесмен» учні мають неправильні, спотворені уявлення. Відповіді опитаних схожі із відповідями учнів 7 класу: «бізнесмен – це коли ти відпочиваєш, а тобі платять зарплатню усі» (див. табл. 2.1).

Порівняння отриманих даних учнями 7-го і 8-го класів свідчить про дещо кращий рівень економічного мислення учнів восьмого класу спеціальної школи (див. рис. 2.1).

Згідно відповідей на теоретичний блок запитань, учні 9-го класу показали також низький рівень економічного мислення (див. табл. 2.1).

Зокрема, відповіді на розуміння економічних термінів показали, що 83% опитаних не мають усвідомлених уявлень про такі економічні поняття як «собівартість» та «ціна» товару і не помічають різниці між ними, їхні відповіді були схожі на відповіді, дані учнями 7-го і 8-го класів. Решта опитаних – 17% мають неповні, не усвідомлені та поверхневі уявлення про вищезазначені поняття (див. табл. 2.1).

Відповіді на питання, що стосуються розуміння учнями поняття «бюджет сім'ї» показали, що 67% опитаних мають неповні, але

правильні уявлення та володіють уявленнями про рівень доходів своєї родини. Для розширення й уточнення своєї відповіді учні потребували значної допомоги вчителя. Решта – 33% респондентів мають неповні та неусвідомленні уявлення, допомогу вчителя для покращення своєї відповіді використати не можуть (див. табл. 2.1). 33% опитаних – охарактеризували бюджет своєї сім'ї як «середній», але хотілося б їм мати більший, 17% – не мають адекватних уявлень про бюджет власної родини, решта – 50% охарактеризували його як «достатній».

Усі обстежені ходять до магазинів для здійснення покупок разом з батьками, а також здійснюють покупки самостійно. Та попри це, лише 30% опитаних мають адекватні уявлення про діючі ціни на продукти харчування.

67% опитаних мають неповні, але правильні й усвідомленні уявлення про таку економічну установу як «банк», усвідомлюють його функції, здатні використати непряму допомогу вчителя для розширення та уточнення своєї відповіді; 33% опитаних мають неповні уявлення, потребують значної допомоги вчителя (див. табл. 2.1).

Про «ломбард» як економічну установу та умови користування її послугами 50% обстежених мають правильні, але неповні уявлення, 33% учнів мають неправильні та неусвідомлені уявлення, 17% продемонстрували правильні, але неповні уявлення й потребують значної допомоги для відповіді на поставлене питання (див. табл. 2.1).

Усі обстежені учні 9-го класу не знайомі з такими поняттями, як: «Ринок праці», «Конкурентоспроможна особистість» та мають неправильні уявлення про такі економічні поняття як «Бізнесмен» і «Бізнес». Відповіді опитаних знову ж таки збігаються з відповідями учнів 7-го та 8-го класів: «бізнесмен – це коли ти відпочиваєш, а тобі платять зарплатню усі» (див. табл. 2.1).

Отримані дані свідчать про те, що рівень розуміння економічних понять учнями восьмого і дев'ятого класів – однаковий. Дещо краще

учні 9 класу оволоділи вмінням використовувати здобуті економічні знання на практиці, порівнянно з учнями восьмого класу. Найкраще учням відомі такі економічні поняття як «Бюджет», «Банк», «Ломбард». Зовсім не знайомими для них є такі поняття як «Бізнес», «Бізнесмен» і «Ринок праці» (див. рис. 2.1).

Таблиця 2.1

Розподіл учнів за результатами сформованості економічних понять (у %)

Клас	7 клас				8 клас				9 клас				10 клас			
	Високий	Достатній	Середній	Низький	Високий	Достатній	Середній	Низький	Високий	Достатній	Середній	Низький	Високий	Достатній	Середній	Низький
Рівні																
Поняття																
Сфідартість товару	0	0	0	100	0	0	17	83	0	0	17	83	0	50	50	0
Ціна	0	0	0	100	0	0	17	83	0	0	17	83	0	75	25	0
Бюджет	0	0	17	83	0	33	50	17	0	0	67	33	75	25	0	0
Банк	0	0	0	100	0	33	67	0	0	67	33	0	0	75	25	0
Ломбард	0	0	67	33	0	33	50	17	0	50	17	33	0	0	75	25
Бізнес	0	0	0	100	0	0	0	100	0	0	0	100	–	–	–	–
Бізнесмен	0	0	0	100	0	0	0	100	0	0	0	100	–	–	–	–
Ринок праці	0	0	0	100	0	0	0	100	0	0	0	100	–	–	–	–
Конкурентно-спроможна особистість	0	0	0	100	0	0	0	100	0	0	0	100	–	–	–	–
Середнє значення	0	0	9,4	90,6	0	11,0	22,4	66,6	0	13,0	16,8	70,2	15,0	45,0	35,0	5,0

Відповіді учнів 10-го класу на теоретичний блок запитань, показали переважно «достатній» рівень економічного мислення. 75% обстежених учнів мають правильні, повні й усвідомленні уявлення про поняття «бюджет родини», 25% мають правильні, усвідомленні уявлення, але потребують не прямих підказок з боку вчителя для доповнення своїх відповідей. Усі учні не знайомі з бюджетом власних сімей. Залучаються до закупівлі продуктів для родини, тому мають адекватні уявлення про ціни на продукти харчування і промтовари. Чверть учнів – 75%

опитаних охарактеризували матеріальне положення своєї родини як «задовільне», але хотілося б кращого. 75% учнів мають правильні та усвідомленні уявлення про послуги, які надаються банком, але з умовами їх надання ознайомлені лише частково, 25% обстежених учнів мають лише поверхневі, загальні уявлення про банк як економічну установу. Про «ломбард» як економічну установу та умови користування його послугами 75% респондентів мають неповні, але правильні й усвідомлені уявлення, 25% – мають неправильні уявлення (див. табл. 2.1).

Загалом, обстежені учні 10-го класу мають сформовані економічні знання, вміння та навички, на рівні значно вищому ніж учні 7-го, 8-го та 9-го класів (див. рис. 2.1).

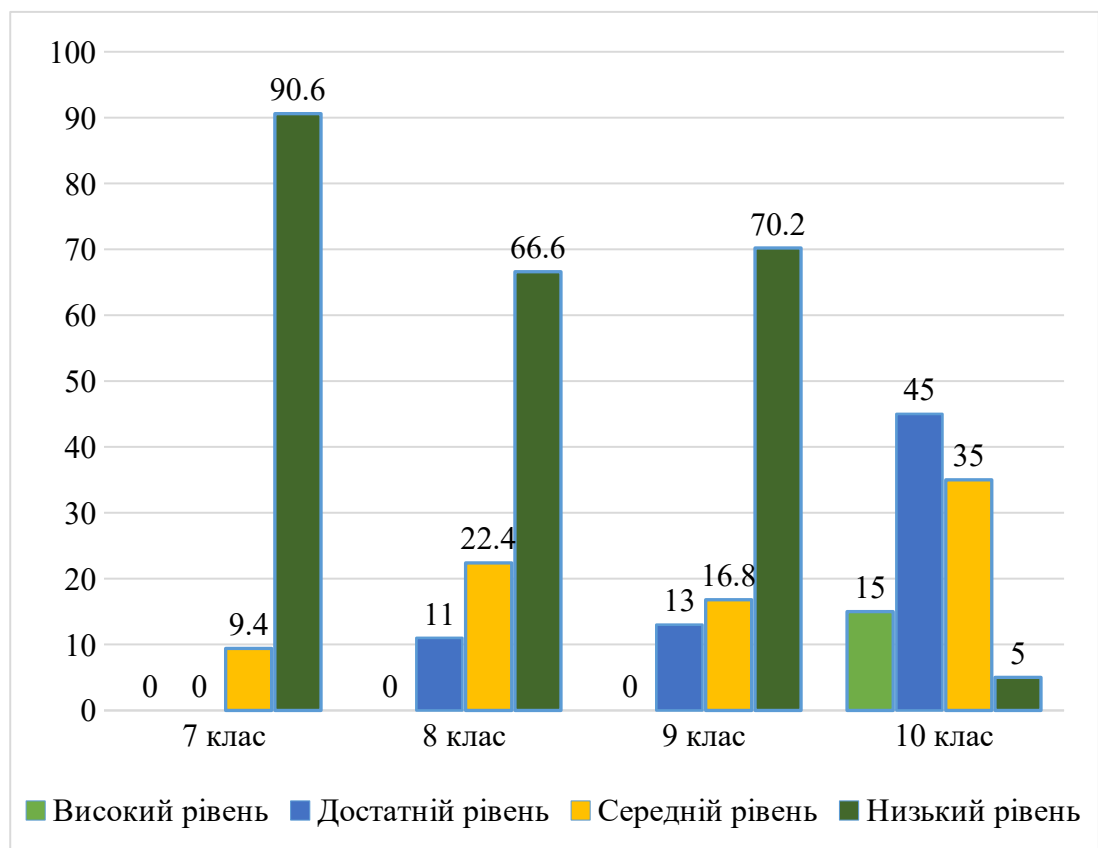

Рис. 2.1. Розподіл учнів за результатами сформованості економічних понять (у %)

З графіка 2.2. видно, що найкращі економічні знання обстежені

учні 7-го – 10-го класів продемонстрували, відповідаючи на питання, що означає термін «банк» і «ломбард», гірші знання показали учні, відповідаючи на питання, що стосується розуміння терміну «бюджет», ще нижчими виявились уявлення школярів стосовно понять «ціна» і «собівартість».

Решта понять – бізнес, бізнесмен, ринок праці, конкурентоспроможність відповідають у 100% обстежених учнів низькому рівню сформованості (див. рис. 2.2.).

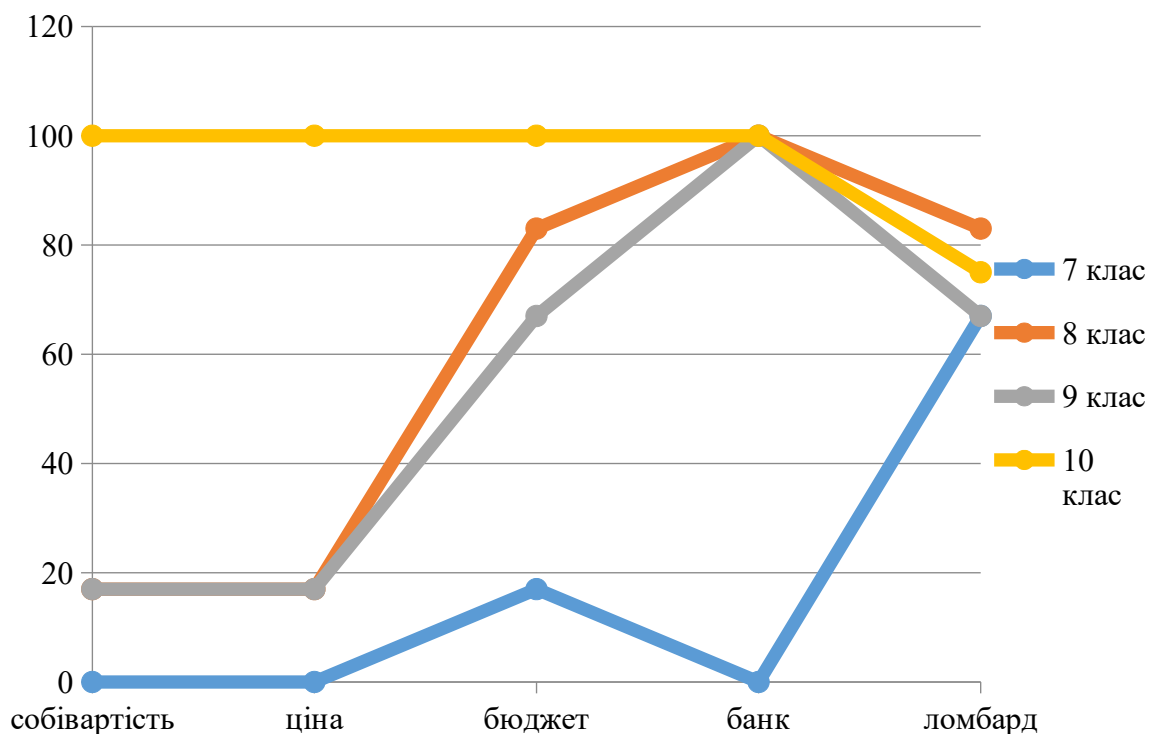

Рис. 2.2. Графік розподілу учнів на високому, достатньому, середньому рівнях сформованості економічних понять (у %)

Зупинимось на аналізі виконання учнями 7-го класу практичних завдань з економічним змістом. Виконання практичного завдання «Розрахунок собівартості виготовленої речі» продемонструвало, що 100% обстежених учнів не вміють обчислювати собівартість виробу. Запропоновану допомогу для вирішення завдання учні не використали. Читати інформацію з цінника в магазині учні також не вміють.

Результати виконання практичного завдання - «Приготування вечері для власної родини» показало, що 83% дітей не мають уявлення про те, якою має бути повноцінна й здорова вечеря для родини. 50% з них перераховували усі свої найулюбленіші страви і порахували із прямою сторонньою допомогою вартість своєї вечері. Вона значно перевищувала 350 – 400 грн і учні не вбачали жодних проблем у завищених витратах, навіть ще додавали до свого списку солодощі. Інші 33% на вечерю запропонували лише солодощі і порахували із прямою сторонньою допомогою вартість своєї вечері. 17% респондентів мають відносно правильні уявлення про те, якою має бути вечеря, але для розрахунку її собівартості потребують безпосередньої допомоги (див. табл. 2.2).

Не дивлячись на те, що усі опитанні дали позитивні відповіді на питання «Чи доручають тобі робити покупки в магазині для сім'ї?», учні не мали адекватних уявлень про ціни на продукти харчування.

Отримані результати виконання учнями 8-го класу спеціальної школи практичних завдань з економічним змістом показали «низький» рівень вміння застосовувати здобуті знання на практиці. Розглянемо результати виконання практичного завдання – «Розрахунок собівартості виготовленого виробу» які продемонстрували, що 83% обстежених учнів не тільки не вміють визначати собівартість виробів, але й не розуміють, чим обумовлена ціна того чи іншого товару. Решта опитаних з непрямою допомогою вчителя змогли розрахувати приблизну собівартість виготовленого ними виробу, але так і не зрозуміли взаємозв'язку практичного завдання із поняттям «собівартість товару» (див. табл. 2.2).

Практичне завдання на визначення вміння застосовувати економічні знання в господарсько-побутовій діяльності – «Приготування вечері для власної родини» усі обстежені учні виконали. Зокрема, 33% учнів виконали поставлене завдання з непрямою допомогою вчителя,

33% респондентів не змогли використати запропоновану допомогу і вирішити поставлене завдання, 34% виконали поставлене завдання з безпосередньою допомогою вчителя. Отримані результати показали, що вміння заощаджувати та загальні уявлення про це поняття, притаманні лише 17% обстежених учнів, решта не вміють заощаджувати кошти (див. табл. 2.2).

Отже, за отриманими під час виконання практичного блоку завдань даними, ми визначили, що вміння застосовувати здобуті економічні знання на практиці в учнів 7-го та 8-го класів спеціальної школи відповідає низькому рівню (див. рис. 2.3.)

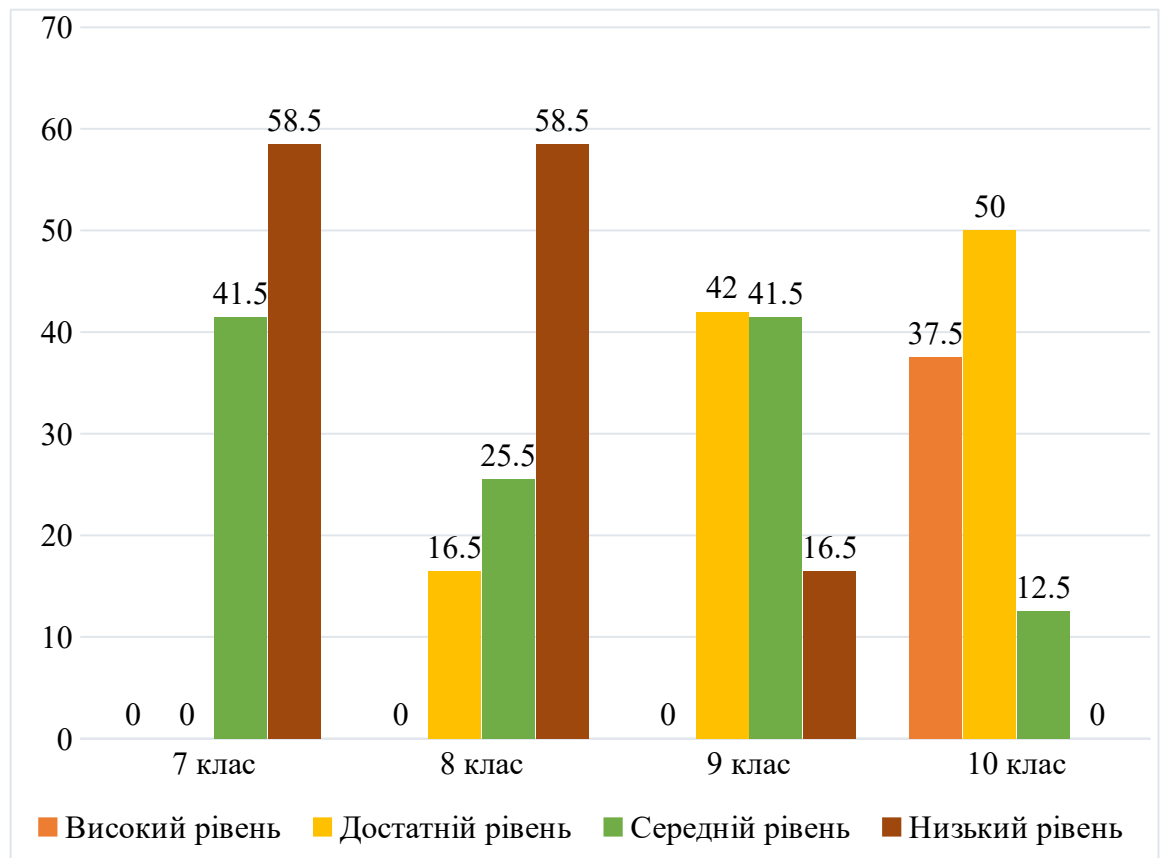

Рис. 2.3. Розподіл учнів за вмінням використовувати здобуті знання на практиці (у %)

Результати виконання учнями 9-го класу практичного завдання на визначення вміння застосовувати економічні знання в трудовій діяльності – «Розрахунок собівартості виготовленої виробу» показали,

що 33% опитаних учнів не вміють визначати собівартість виробу, не розуміють, чим обумовлена ціна того чи іншого товару. 17% опитаних змогли з незначною допомогою вчителя у вигляді допоміжних запитань розрахувати приблизну собівартість виготовленого ними виробу. 50% респондентів – потребували прямої допомоги вчителя для виконання поставленого завдання (див. табл. 2.2).

Практичне завдання на визначення вміння застосовувати економічні знання в господарсько-побутовій діяльності – «Приготування вечері для власної родини» 67% обстежених учнів 9-го класу самостійно виконали розрахунок вартості вечері, решта – потребували непрямої допомоги вчителя. Але усі учні не змогли повністю виконати вимоги до поставленого завдання, відібрані ними продукти не підходили для повноцінного та здорового харчування.

Результати його виконання показали, що вміння заощаджувати кошти притаманне лише 17% опитаних учнів, решта – не мають навичок раціонального розподілення доходів і витрат (див. табл. 2.2).

Отримані під час виконання практичних завдань економічного змісту дані свідчать про те, що учні 9-го класу спеціальної школи володіють вмінням застосовувати економічні знання на практиці на середньому та достатньому рівнях (див. рис. 2.3.).

Результати виконання учнями 10-го класу практичного завдання на визначення вміння застосовувати економічні знання в трудовій діяльності – «Розрахунок собівартості виготовленої виробу» показали, що 50% опитаних мають правильні, але неповні уявлення про такі економічні поняття, як «собівартість товару» та «ціна», вони можуть розраховувати їх лише з незначною допомогою вчителя; решта – 50% мають неповні, але правильні уявлення, можуть розрахувати «собівартість товару» та встановити «ціну», але використовуючи пряму допомогу вчителя (див. табл. 2.2).

Практичне завдання на визначення вміння застосовувати економічні знання в господарсько-побутовій діяльності – «Приготування вечері для власної родини» 75% обстежених учнів 10-го класу можуть самостійно відібрати продукти для приготування здорової, повноцінної вечері для своєї родини й розрахувати її вартість; решта – 25% потребують непрямої допомоги з боку вчителя для виконання цього завдання (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл учнів за вмінням використовувати здобуті знання на практиці (у %)

Клас	7 клас				8 клас				9 клас				10 клас			
	Високий	Достатній	Середній	Низький	Високий	Достатній	Середній	Низький	Високий	Достатній	Середній	Низький	Високий	Достатній	Середній	Низький
Розрахунок собівартості виготовленої речі	0	0	0	100	0	0	17	83	0	17	50	33	0	50	50	0
Приготування та розрахунок вартості вечері для родини	0	0	83	17	0	33	34	33	0	67	33	0	75	25	0	0
Середнє значення	0	0	41,5	58,5	0	16,5	25,5	58,5	0	42,0	41,5	16,5	37,5	50	12,5	0

В ході проведення дослідження, особлива увага зверталась на рівень сформованості ставлення учнів спеціальної школи до економічних знань, умінь та навичок. Для отримання даних показників нами зверталась увага на ставлення учнів до економічних знань, їх бажання вирішувати поставлені завдання, їхню зацікавленість в отриманні нових економічних компетентностей. З цією метою нами були поставлені учням такі питання, які стосувалися ставлення до економічних знань, умінь і навичок учнями спеціальної школи:

- Як ти вважаєш, чи потрібно тобі знати, що таке «собівартість», «ціна» товару, «ломбард», «банк», «бюджет» тощо? Якщо так, то чому?
- Де ти зможеш використати ці економічні знання?

- Чи тобі цікаво дізнатись більше з даної теми?

67% учнів 7-го класу спеціальної школи продемонстрували «середній» рівень зацікавленості економічними знаннями, уміннями й навичками, вони (лише у знайомих їм ситуаціях таких, як: здійснення покупок, розрахунок вартості обіду, зняття грошей в банку) декларують їхню необхідність, але рідко проявляють інтерес до отримання економічних знань та вмінь. 33% опитаних не цікавляться економічними знаннями, уміннями та навичками, не відчують потреби в оволодінні ними і тому віднесені нами до «низького» рівня (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Розподіл учнів за результатами сформованості ставлення до

економічних знань, вмінь і навичок (у %)

Клас	Високий	Достатній	Середній	Низький
7 клас	0	0	67	33
8 клас	0	50	33	17
9 клас	17	50	33	0
10 клас	75	25	0	0
Середнє значення	23,0	31,3	33,2	12,5

50% обстежених учнів 8-го класу періодично проявляють зацікавленість в отриманні нових знань, умінь та навичок, усвідомлюють їхню необхідність і тому віднесені нами до «достатнього» рівня; 33% рідко цікавляться даною темою (лише в знайомих їм ситуаціях), але усвідомлюють її необхідність; решта – 17% не цікавляться економічними знаннями, уміннями й навичками, не відчують потреби в них (див. табл. 2.3).

Серед учнів 9-го класу, 17% проявляють постійну зацікавленість в отриманні економічних знань, умінь і навичок, намагаються дізнатись більше з різних джерел, усвідомлюють цінність і необхідність

отримання економічних знань і вмінь; 50% учнів періодично проявляють зацікавленість, усвідомлюють цінність отриманих економічних знань, вмінь й навичок; 33% рідко цікавляться даною темою, але усвідомлюють її необхідність в повсякденному житті (див. табл. 2.3).

Отже, за отриманими під час проведення дослідження даними ми визначили, що учні 7-го, 8-го, 9-го, 10-го класів в переважній більшості (а саме – 33,2%) мають середній і (31,3%) достатній рівні сформованості ставлення до економічних знань, вмінь та навичок (див. рис.2.4)

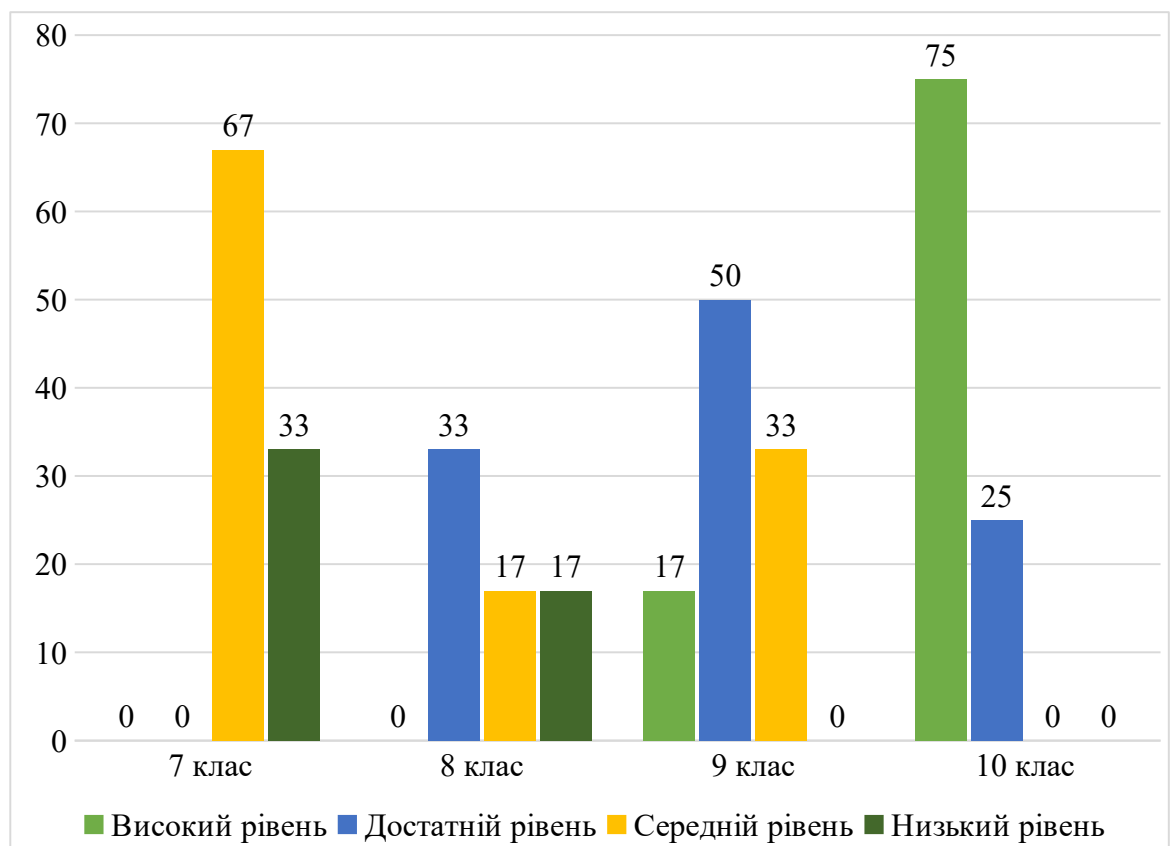

Рис. 2.4. Розподіл учнів за результатами сформованості ставлення до економічних знань, вмінь і навичок (у %)

Аналіз результатів теоретичного блоку питань показав, що позитивна динаміка спостерігається у 7-му і 10-му класі. В практичному блоці питань з 7-го по 9-й класи не спостерігається позитивної динаміки. Позитивні результати отримані лише в 9-му та 10-му класах. Показники рівня сформованості ставлення учнів до економічних знань і

вмінь, показали позитивну динаміку протягом 7-го – 9-го класів. Це видно на графіку 2.5.

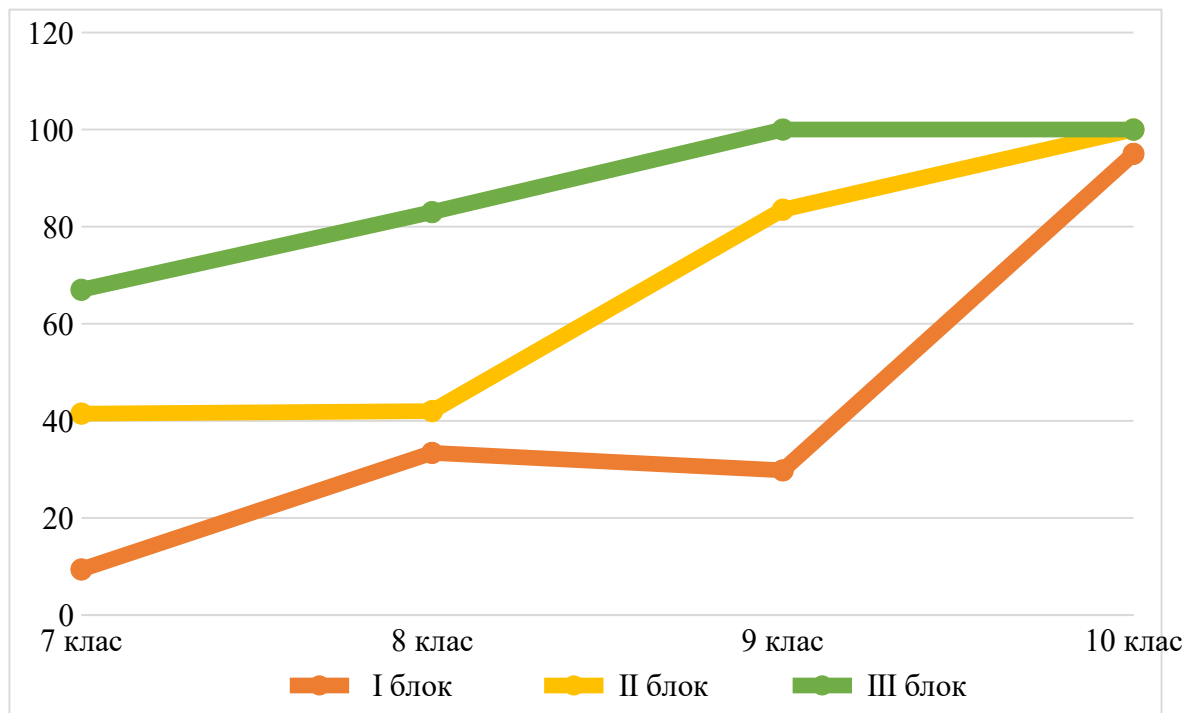

Рис. 2.5. Графік розподілу обстежених учнів на високому, достатньому і середньому рівнях економічного мислення (у %)

Позитивна динаміка економічного мислення спостерігається у теоретичному блоці питань у всіх обстежених нами класах. В учнів 8-го – 10-го класів низький рівень економічних вмінь зменшився у порівнянні із 7-м і 8-м класами, як це видно на рисунку 2.6. Ставлення учнів до економічних знань, вмінь і навичок у 9-му – 10-му класах відповідає достатньому, високому й середньому рівням. А низький рівень відсутній у порівнянні із 7-8 класами.

Для порівняння динаміки формування в учнів 7-го – 10-го класів економічних знань, вмінь і навичок див. рис. 2.6.

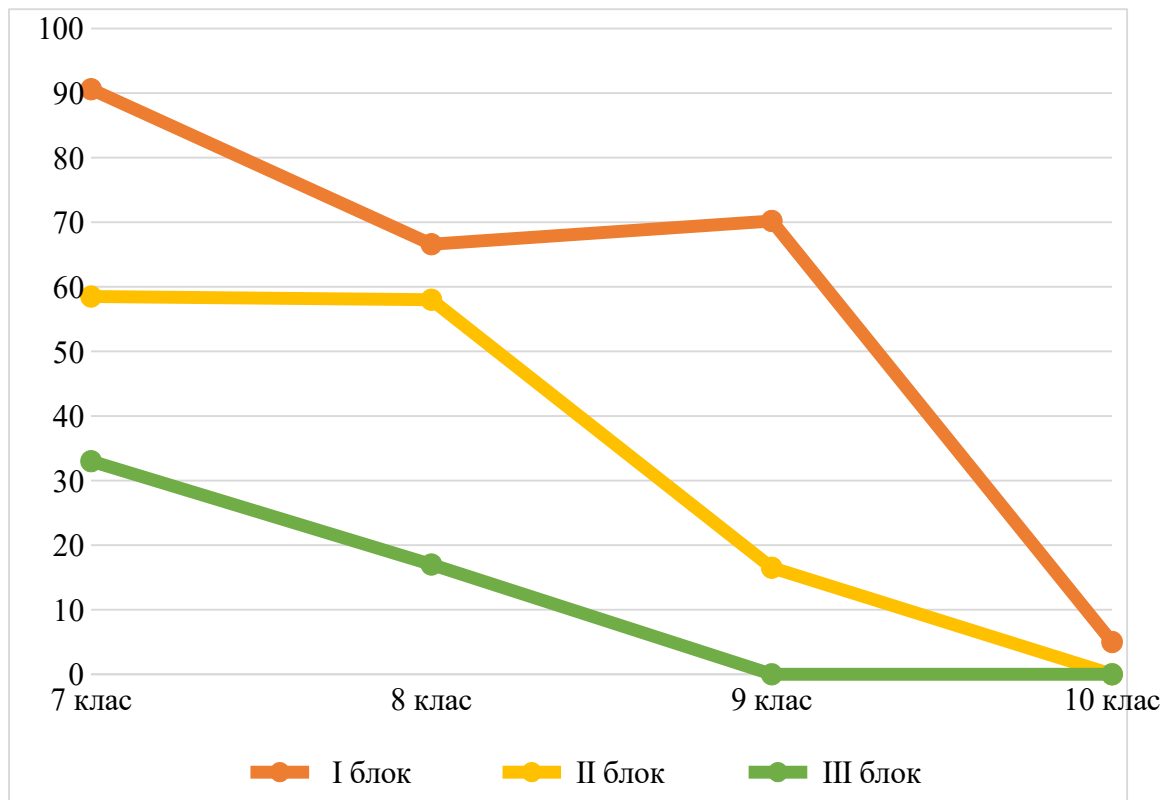

Рис. 2.6. Графік розподілу учнів з низьким рівнем сформованості економічних знань, умінь і ставлень до них (у %)

Отримані в результаті проведеного нами константувального експериментального дослідження дані свідчать про те, що учні спеціальної школи в переважній більшості не володіють економічною компетентністю на достатньому рівні. Практичного досвіду з економічної обізнаності отриманого у власній сім'ї учням вкрай недостатньо для формування власного економічного мислення. Потенціал занять із соціально-побутового орієнтування, трудового навчання, математики та географії не забезпечують розвиток економічного мислення в учнів спеціальних шкіл в той мірі, в якій цього вимагає життя в сучасному суспільстві. Постає необхідність впровадження економічної освіти у навчальний процес учнів спеціальної школи, як окремого предмету, а також підвищення уваги вчителів до даного аспекту освітньої роботи, збільшення виховних та класних годин, призначених економічним питанням, проведення екскурсій економічного спрямування тощо.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ В УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Характеристика формувальної частини експериментального дослідження рівня економічних знань та вмінь

Дані отримані нами в ході константувального етапу експериментального дослідження сформованості економічної компетентності у старшокласників спеціальної школи, ще раз підтверджують необхідність впровадження спеціалізованого курсу з вивчення основ фінансової грамотності в цих закладах освіти, здійснення цілеспрямованої роботи з розширення економічних знань та вмінь учнів й відповідного збільшення їхньої самостійності, сприяння більш повноцінній інтеграції в сучасному суспільстві й залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до здійснення фінансової освіти школярів.

Відомо, що більшість учнів спеціальних шкіл проживають у неблагополучних сім'ях, члени яких не мають достатнього рівня фінансової обізнаності і тому також потребують прицільної уваги з боку вчителів та адміністрації спеціальних шкіл щодо підвищення рівня їхньої економічної компетентності. Тому для досягнення позитивних результатів, необхідне здійснення цілеспрямованої роботи не тільки з учнями спеціальної школи, а й з їхніми батьками.

Таким чином, формувальна частина нашого експериментального дослідження, спрямована на підвищення рівня економічної компетентності старшокласників спеціальної школи, передбачала цілеспрямовану роботу з розширення економічних знань учнів, оволодіння економічними уміннями й формування позитивного

емоційно-ціннісного ставлення до них. Також включала в себе залучення батьків учнів до здійснення фінансового виховання в родині шляхом інформаційно-просвітницької роботи, формування свідомого ставлення до фінансового виховання дітей у сім'ї та озброєння відповідними методами та прийомами.

З метою розширення економічних знань учнів із порушеннями інтелектуального розвитку нами проводились бесіди та класні години на економіко-соціальні теми, на яких ми розкривали учням зміст попередньо досліджуваних нами економічних термінів, таких як: «собівартість товару», «ціна», «бюджет», «банк», «ломбард», «бізнес», «бізнесмен», «ринок праці», «конкурентоспроможна особистість». Ознайомлювали їх з умовами надання послуг такими економічними установами як банки та ломбарди, особливостями складання ціни на товари магазинами, особливостями та можливими варіантами ведення власного бюджету і т. д., сприяючи таким чином підвищенню загального рівня економічної обізнаності учнів спеціальної школи.

Таким чином, нами було проведено класні години на такі теми: «Собівартість та ціна товару – в чому ж різниця?», «Бюджет: примха чи необхідність?», «Як правильно витратити гроші?», «Які економічні установи я знаю?», «Хто такий бізнесмен?», «Як мені знайти роботу?», «Світ товарів та послуг. Як зробити правильний вибір?» та бесіди на такі теми: «Навіщо потрібна фінансова грамотність?», «Бізнес – це просто? Як створити власний бізнес?», «Як стати конкурентоспроможною особистістю?», «Ощадливість: чи це круто?», «Ломбард, кредит та позика – вороги або ж помічники?».

Метою проведення класної години на тему «Собівартість та ціна товару – в чому ж різниця?» було ознайомлення школярів із такими економічними поняттями як «собівартість» та «ціна», алгоритмом розрахунку собівартості виробів та вправління у цьому, висвітлення шляху утворення цін на товари у магазинах.

Класна година з теми «Бюджет: примха чи необхідність?» була присвячена знайомству учнів із таким економічним поняттям як «бюджет» та різними методами його розрахунку, обґрунтуванню його необхідності та навчанню самостійно складати власний бюджет будь-яким найоптимальнішим для учня методом.

Під час класної години на тему «Як правильно витратити гроші?» учні мали змогу ознайомитись із такими економічними поняттями як «ощадливість» та дізнатись про принципи правильного розставлення пріоритетів у плануванні покупок, також навчитись розподіляти товари на «необхідні», «бажані» й «ті, без яких можна обійтись».

Класна година на тему «Які економічні установи я знаю?» була покликана ознайомити учнів з чинними економічними установами (насамперед, такими як банк і ломбард) та умовами надання ними послуг, навчитись користуватись їхніми послугами, адекватно оцінювати переваги та можливі ризики пов'язанні з деякими з них (наприклад, чи варто брати кредит у банку, віддати свій телефон до ломбарду або ж можливе інше рішення в даній ситуації) тощо.

Враховуючи наявність неадекватних уявлень учнів спеціальної школи про такі економічні поняття як «бізнес» та «бізнесмен», відсутність розуміння про характер його діяльності, ми вирішили провести класну годину на таку тему, як «Хто такий бізнесмен?», в якій висвітлювались не тільки вищезазначені питання, але й розповідалось про можливості створення власного бізнесу, необхідні для цього знання, вміння, навички та риси особистості.

Актуальні питання працевлаштування, ознайомлення із поняттям «ринку праці», формування вміння його аналізу й обговорення важливості оволодіння даними навичками були розкриті в ході класної години на тему «Як мені знайти роботу?».

Метою проведення класної години на тему «Світ товарів та послуг. Як зробити правильний вибір?» було формування вміння

знаходити необхідні їм товари та послуги у відповідних магазинах та установах, адекватно оцінювати їхню вартість, аналізувати запропоновані пропозиції та здійснювати раціональний вибір на власну користь. Велика увага приділялась обговоренню впливу реклами тих чи інших товарів на наш вибір й критеріям оцінювання якості товарів, які необхідно купити учням, їх відповідності встановленій ціні.

Ефективність та результативність даного процесу забезпечувалась також проведенням бесід, метою яких було не тільки поглиблене обговорення розглянутих на класних годинах тем, але й спонукання учнів до розмірковування над ними, самоаналізу та формування ціннісно-мотиваційного ставлення до отриманих економічних знань і вмінь.

Враховуючи, зазначені багатьма вченими-дефектологами (серед яких Миронова С.П., Мерсіянова Г.М, Синьов В.М., Стариченко Т.М. та ін.), наявні у дітей із порушеннями інтелектуального розвитку труднощі у застосуванні отриманих знань у повсякденному житті, ми вирішили потренуватись із ними у розрахунку собівартості товарів та визначенні їх ціни, складанні власного бюджету, раціональному визначенні пріоритетів у купівлі речей, які є необхідними та тими які є бажаними, аналізуванні сучасного ринку праці. Усі зазначені навички, на нашу думку, є життєво важливими для сучасної особистості, яка прагне бути не тільки самостійною у прийнятті повсякденних економічних рішень, але й займати активну громадянську позицію.

Отже, було проведено позакласні практичні заняття за такими темами «Мій місячний бюджет», «Розрахунок собівартості виготовленого виробу», «Основи ощадливості: що я хочу та можу собі дозволити?», «Розставляємо пріоритети. Що купити в першу чергу?»; інтерактивний урок-тренінг «Вправляємось у вирішенні повсякденних фінансових задач» на якому учні ділились на групи, яким пропонувались різноманітні завдання («Приготування вечері/обіду для родини», «Нагодуй гостей», «Склади бюджет на місяць», «Спробуй заощадити! »),

«Обери потрібні речі», «Оціни товар», «Зроби свій вибір», «Розрахуй собівартість», «Мої потреби та потреби сім'ї» тощо) і виграла та команда, яка найкраще його виконала.

Формування емоційно-ціннісного ставлення до отриманих економічних знань і вмінь проводилось протягом усіх видів нашої діяльності спрямованої на підвищення економічної компетентності учнів (в ході бесід та класних годин розповідалось де і яким чином можна застосовувати здобуті економічні знання, чому вони є важливими і яким чином можуть покращити наше життя, а під час практичної діяльності учні мали змогу самостійно переконатись у цьому, отримували радість та приємні переживання від успішного оволодіння новою діяльністю, зростання власної самостійності).

З метою підвищення фінансової грамотності батьків дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, сприяння здійсненню ефективного економічного виховання дітей у сім'ї, нами було проведено інформаційно-просвітницький економічний лекторій для батьків на тему «Як виховати економічно компетентного громадянина?». На якому розглядалися такі питання: як навчити дитину заощаджувати кошти, визначати пріоритети у здійсненні покупок, раціонально розпоряджатись власними коштами, вести бюджет та як допомогти дитині зрозуміти цінність грошей. Окрім цього, було надано практичні поради щодо реалізації економічного виховання у сім'ї, розглянуто найбільш дієві методи та прийоми.

3.2. Аналіз результатів формувального етапу експериментального дослідження рівня економічних знань та вмінь учнів спеціальної школи

Результатом проведення формувального етапу експериментального дослідження, стало значне покращення показників економічної компетентності учнів старших класів спеціальної школи.

Згідно з відповідями на теоретичний блок запитань, 75% учнів 7-го класу показали «середній» та 25% «низький» рівень розуміння економічних понять, який під час константувальної частини експериментального дослідження складав в переважній більшості (90,6% учнів) «низький» рівень (див.табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Порівняльний аналіз результатів сформованості економічних понять (у%)

Рівні	Клас 7 клас		8 клас		9 клас		10 клас	
	Було	Стало	Було	Стало	Було	Стало	Було	Стало
Високий	0	0	0	0	0	0	15,0	67
Достатній	0	0	11,0	22	13,0	33	45,0	22
Середній	9,4	75	22,3	67	16,8	50	35,0	17
Низький	90,6	25	66,6	11	70,2	17	5,0	0

Учні змогли пояснити такі економічні поняття як «собівартість» та «ціна», «бізнес», «бізнесмен» та «конкурентноспроможна особистість», хоча їхні відповіді були не повними та не досить точними, але з допомогою вчителя учні змогли розширити й конкретизувати їх. Гарну обізнаність школярі проявили у розумінні таких понять як «бюджет», «ломбард» та «банк», найгірше засвоєним поняттям було «ринок праці», яке учні не змогли повністю пояснити навіть із допомогою вчителя.

В той час, як 11% учнів 8-го продемонстрували «низький» рівень економічної обізнаності; 67% учнів - «середній» і 22% «достатній» рівень економічного мислення, в порівнянні з попередніми даними (11,0% - «достатній»; 22,4% - «середній», 66,6% - «низький» рівні). Найкраще

усвідомленими поняттями в учнів 8-го класу виявились такі, як «бюджет», «ломбард», «банк», «собівартість» та «ціна». Щодо таких економічних понять як «бізнес», «бізнесмен», «ринок праці», «конкуренто-спроможна особистість» учні показали не повну усвідомленість та не достатню точність, тобто їхні відповіді на поставлені питання відповідали «середньому» рівню сформованості економічного мислення (див.табл. 3.1).

Відповіді учнів 9-го класу на теоретичний блок питань показали, що 33,0% мають «достатній»; 50% - «середній», 17% - «низький» рівні сформованості економічного мислення. Так само, як і учні 8-го класу, школярі показали гарну обізнаність у таких економічних поняттях як «бюджет», «ломбард» та «банк», найгірше засвоєними поняттями були «ринок праці», «конкуренто-спроможна особистість». Такі поняття як «бізнес» та «бізнесмен» були засвоєнні учнями на середньому рівні, тобто діти могли досить точно й повно описати їх, але користуючись допомогою вчителя (див.табл. 3.1).

Особливо показовими виявились результати теоретичного опитування учнів 10-го класу, які показали переважно «високий» - 67% учнів, «достатній» - 22%, «середній» - 11% рівень економічного мислення. Усі школярі змогли досить повно й точно пояснити такі економічні поняття як «бюджет», «ломбард», «банк», «собівартість» та «ціна», демонструючи при цьому достатню обізнаність. Задля повноцінного пояснення решти запропонованих економічних понять переважна більшість школярів використовувала допомогу вчителя (див. табл. 3.1).

Отже, отримані позитивні результати формувальної частини експериментального дослідження, ще раз підтверджують необхідність цілеспрямованої роботи з формування фінансової грамотності учнів спеціальної школи шляхом впровадження економічної освіти у навчальний процес учнів, як окремого предмету, а також підвищення

уваги вчителів до даного аспекту освітньої роботи, збільшення виховних та класних годин, екскурсій та практичних занять присвячених економічним питанням.

Аналізуючи виконання учнями старших класів спеціальної школи запропонованих практичних завдань з економічним змістом, також можна зробити висновок, про наявність позитивної динаміки (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Порівняльний аналіз середніх показників рівня сформованості в учнів вміння застосовувати здобуті знання на практиці (у %).

Рівні	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	Було	Стало	Було	Стало	Було	Стало	Було	Стало
7-й клас	0	0	0	23,25	41,5	43,75	58,5	33
8-й клас	0	0	16,5	5,5	25,5	44	58,5	50,5
9-й клас	0	18	42	54	41,5	28	16,5	0
10-й клас	37,5	58	50	42	12,5	0	0	0

Розглянемо результати виконання практичної частини дослідження учнями 7-го класу. Серед яких із виконанням завдання на «Розрахунок собівартості виготовленого виробу» 11% впорались на «достатньому» рівні, тобто спираючись на запропонований вчителем на позакласних заняттях зразок самостійно виконали завдання. 50% учнів 7-го класу відповідало «середньому» рівню, адже запропонованого вчителем на позакласних заняттях зразку його виконання учням було недостатньо для самостійного й повного вирішення, вони потребували словесної допомоги вчителя у вигляді допоміжних питань та підказок. Не змогли повністю виконати завдання й не використовували допомогу вчителя 39% учнів, в той час як за результатами константувального

етапу експериментального дослідження 100% учнів 7-го класу не змогли виконати завдання (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Порівняльний аналіз рівнів сформованості в учнів вміння застосовувати здобуті знання на практиці (у %).

Клас	7 клас				8 клас				9 клас				10 клас			
	Рівні		Рівні		Рівні		Рівні		Рівні		Рівні		Рівні		Рівні	
Завдання	Будованої речі Розрахунок собівартості		Приготування та розрахунок вартості		Будованої речі Розрахунок собівартості		Приготування та розрахунок вартості		Будованої речі Розрахунок собівартості		Приготування та розрахунок вартості		Будованої речі Розрахунок собівартості		Приготування та розрахунок вартості	
	Будованої речі	Розрахунок собівартості	Приготування та розрахунок вартості	Розрахунок вартості	Будованої речі	Розрахунок собівартості	Приготування та розрахунок вартості	Розрахунок вартості	Будованої речі	Розрахунок собівартості	Приготування та розрахунок вартості	Розрахунок вартості	Будованої речі	Розрахунок собівартості	Приготування та розрахунок вартості	Розрахунок вартості
Високий	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	25	0	33	75	83
Достатній	0	11	0	35,5	0	0	33	11	17	33	67	75	50	67	25	17
Середній	0	50	83	37,5	17	41,5	34	46,5	50	56	33	0	50	0	0	0
Низький	100	39	17	27	83	58,5	33	42,5	33	0	0	0	0	0	0	0

В результаті виконання практичного завдання - «Приготування вечері для власної родини» виявилось, що 35,5% респондентів мають відносно правильні уявлення про те, якою має бути вечеря, але для розрахунку її собівартості потребують безпосередньої допомоги. Під час констатувальної частини експериментального дослідження дана група учнів складала 17%. 37,5% учнів 7-го класу них перераховували усі свої найулюбленіші страви і порахували із прямою сторонньою допомогою вартість своєї вечері, в той час як за минулими даними це були 50% учнів класу. Інші 27% (за результатами констатувального етапу дослідження – 33%) не мають уявлення про те, якою має бути повноцінна й здорова вечеря для родини й не можуть виконати запропоноване завдання.

Стосовно уявлень учнів про ціни на продукти харчування, 40% опитаних мають досить правильні й точні, решта – 60% не мають

адекватних уявлень. В той час, як результати минулих років свідчили про те, що 100% дітей не були ознайомлені із актуальними цінами на продукти харчування та промтовари. Що пояснюється недостатньою увагою з боку батьків та інших родичів до здійснення економічного виховання, залучення дитини до обговорення фінансових питань, здійснення покупок, гіперопіки, надання недостатньої самостійності дітям.

В результаті виконання практичного завдання – «Розрахунок собівартості виготовленого виробу» учнями 8-го класу спеціальної школи, нами було встановлено, що 41,5% відповідають «середньому» рівню, порівняно із минулими даними за якими дану групу становили 17% учнів. На «низькому» рівні виявились 58,5% школярів, які не впорались із завданням не тільки користуючись запропонованим вчителем зразком, але й використовуючи допомогу вчителя, не змогли усвідомити сутність виконаних дій та їх відношення до такого економічного поняття як «собівартість товару». За результатами констатувальної частини експериментального дослідження «низький» рівень складала 83% опитаних (див. табл. 3.3).

Кращими були результати виконання практичного завдання на визначення вміння застосовувати економічні знання в господарсько-побутовій діяльності «Приготування вечері для власної родини», згідно яких: «достатній» рівень мали 11%, «середній» 46,5% та «низький» рівень 42,5% учнів, порівняно із показниками минулого дослідження де 33% учнів виконали поставлене завдання з непрямою допомогою вчителя, 33% респондентів не змогли використати запропоновану допомогу і вирішити поставлене завдання, 34% виконали поставлене завдання з безпосередньою допомогою вчителя (див. табл. 3.3).

Аналізуючи результати виконання учнями 9-го класу практичного завдання на «Розрахунок собівартості виготовленого виробу» показали, що 33% опитаних відповідає «достатньому» рівню, тобто можуть розрахувати приблизну собівартість виготовленого виробу

користуючись лише непрямою допомогою з боку вчителя у вигляді допоміжних питань. 56% школярів відповідають - «середньому» рівню. Решта – 11% школярів впорались із завданням на «високому» рівні. В той час, як результати минулих років свідчили про те, що 17% школярів мали «достатній» рівень, 50% - «середній» та 33% - «низький» (див табл. 3.3).

Згідно з результатами виконання практичного завдання «Приготування вечері для власної родини» учнями 9-го класу спеціальної школи можна стверджувати, що усі учні впорались із поставленим завданням. 25% респондентів самостійно виконали поставлене завдання, проявили при цьому обізнаність у цінах на товари та наявність правильних уявлень про те, якою має бути здорова та поживна вечеря, що відповідає «високому» рівню. 75% учнів виконали розрахунок не користуючись допомогою вчителя, але мали не точне уявлення про поняття «здорове харчування» й проявили недостатню сформованість раціонального вибору продуктів, ощадливості та вміння планувати власні витрати. Запропоновані школярами продукти та страви для вечері були дорогими та не практичними, з точки зору як здорового харчування, так і можливості повноцінно нагодувати всю родину. Згідно результатів констатуючої частини експериментального дослідження 67% опитаних складала «достатній» рівень, а решта – «середній» (див. табл. 3.3).

Дуже позитивними є результати виконання практичних завдань учнями 10-го класу спеціальної школи, які були розподіленні враховуючи успішність, усвідомленість та самостійність виконання ними завдання з «Розрахунку собівартості виготовленого виробу», наступним чином: 33% відповідає «високому» та 67% - «достатньому» рівню (у порівнянні з минулими показниками за якими однакова кількість опитаних мали «достатній» та «середній» рівень). З виконанням наступного практичного завдання – «Приготування вечері

для власної родини» переважна більшість впорались на «високому» рівні – 83%, решта – на «достатньому», в той час як за результатами констатуючої частини експериментального дослідження «високому» рівню відповідали 75%, а «середньому» – 25% учнів (див. табл. 3.3).

Також, в результаті проведеної нами формувальної частини експериментального дослідження, було виявлено позитивну динаміку щодо рівня сформованості емоційно-ціннісного ставлення до отриманих знань, вмій та навичок (див. табл. 3.4.). В ході бесід та класних годин з учнями не тільки обговорювали питання, що стосуються розглянутих нами економічних знань та вмій, але й спонукали до роздумів щодо їх важливості в сучасному світі, сфер їхнього застосування та вчилися адекватно оцінювати власний рівень фінансової грамотності. Позакласні практичні заняття були спрямовані не тільки на формування в учнів вміння застосовувати здобутті економічні знання на практиці, але й демонстрували необхідність оволодіння ними, також сприяли вихованню ціннісного відношення до них.

Таблиця 3.4.

Порівняльний аналіз середніх показників рівня сформованості ставлення до економічних знань, вмій і навичок (у %)

Клас	Рівень							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	Було	Стало	Було	Стало	Було	Стало	Було	Стало
7 клас	0	25	0	50	67	25	33	0
8 клас	0	17	50	50	33	33	17	0
9 клас	17	33	50	67	33	0	0	0
10 клас	75	83	25	17	0	0	0	0
Середнє значення	23,0	39,5	31,3	46	33,2	29	12,5	0

Отже, отримані нами дані свідчать про те, що серед учнів 7-го класу 25% - відповідають «середньому», 50% - «достатньому» та 25% - «високому» рівню сформованості ставлення до економічних знань,

вмінь та навичок. Згідно з даними констатуючої частини нашого дослідження 67% учнів було віднесено до «середнього» та 33% учнів до «низького» рівня (див. табл. 3.4.).

Результати учнів 8-го класу свідчать, що 16,6% - усвідомлюють цінність здобутих економічних знань, вмінь та навичок, проявляють постійний інтерес до оволодіння ними і віднесені нами до «високого» рівня, 50% - періодично цікавляться даною темою та усвідомлюють цінність отриманих економічних знань, вмінь й навичок і відповідають «середньому» рівню, 33% - досить рідко цікавляться даною темою, але усвідомлюють її необхідність в повсякденному житті, тобто відповідають «середньому» рівню. За даними досліджень минулих років 50% опитаних мали «достатній» рівень, 33% - «середній» та 17% - низький рівень (див. табл. 3.4.).

Серед учнів 9-го класу проявляють постійну зацікавленість в отриманні економічних знань, умінь і навичок, намагаються дізнатись більше з різних джерел, усвідомлюють цінність і необхідність отримання економічних знань і вмінь – 33% респондентів, відповідно до «високого» рівня; періодично проявляють зацікавленість, усвідомлюють цінність отриманих економічних знань, вмінь й навичок – 67%, які відповідають «достатньому» рівню. За минулими дослідженнями «високому» рівню відповідали – 17%, «достатньому» рівню – 50% та «середньому» рівню – 33% (див. табл. 3.4.).

Найкращими виявились результати учнів 10-го класу, згідно з якими 83% мають «високий» рівень сформованості ставлення до економічних знань, вмінь та навичок, решта – 17% «достатній» рівень. В порівнянні із даними отриманими в результаті констатувальної частини експериментального дослідження, де «високому» рівню відповідало – 75% учнів, «достатньому» – 25% (див. табл. 3.4.).

Отже, згідно з отриманими під час проведення формувальної частини експериментального дослідження даними, нами було

встановлено, що учні 7-го та 8-го класів в переважній більшості - 50% відповідають «достатньому» рівню, тобто періодично проявляють зацікавленість в отриманні нових знань, умінь та навичок, усвідомлюють їхню необхідність. 67% учнів 9-го класу також відповідають «достатньому» рівню, 33% - «середньому», тобто рідко цікавляться даною темою, але усвідомлюють її необхідність в повсякденному житті та 33% - «високому» рівням сформованості емоційно-ціннісного ставлення до отриманих знань, вмінь та навичок. Серед учнів 10-го класу 83% - проявляють постійну зацікавленість в отриманні економічних знань, умінь і навичок, намагаються дізнатись більше з різних джерел, усвідомлюють цінність і необхідність отримання економічних знань і вмінь, що відповідає «високому» рівню; 17% - мають «достатній» рівень (див. табл. 3.4.).

Наявна позитивна динаміка показників сформованості економічної компетентності серед опитаних старшокласників спеціальної школи свідчить про наявність значного потенціалу в оволодінні учнями економічними знаннями, вміннями та навичками та ще раз підтверджує, недостатність уваги до цієї теми. Незаперечною думкою є необхідність впровадження економічної освіти у навчальний процес спеціальної школи, як окремого навчальної дисципліни, адже потенціал занять трудового навчання, соціально-побутового орієнтування, математики та географії не забезпечують розвиток економічної компетентності в учнів спеціальних шкіл на рівні, необхідному для забезпечення самостійності, незалежності та активної громадянської позиції випускників. Для реалізації даного завдання може слугувати програма, розроблена вченою Стариченко Т.М. Також необхідним є спрямування уваги вчителів до даного аспекту освітньої роботи, проведення екскурсій економічного спрямування, збільшення кількості виховних та класних годин, призначених економічним питанням, тощо.

ВИСНОВКИ

1. Виокремленню економічної компетентності як однієї з ключових якостей особистості, які є необхідними для забезпечення її подальшої конкурентоспроможності сприяли такі міжнародні концептуальні документи, як Європейський акт з розвитку малого бізнесу (2008 р.), Комюніке з питань переосмислення освіти (2012), Європейська рамка підприємницької компетентності, Порядок денний розвитку нових навичок у Європі (2016), Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, План дій з підприємництва 2020 (2013). Рекомендація Європейського парламенту щодо навчання впродовж життя виокремила підприємницьку компетентність як ключову для сучасної людини.

Основою формування економічної компетентності учнів з порушенням розумового розвитку є засвоєння програм таких навчальних дисциплін як соціально побутове орієнтування, трудове навчання, математика, економічна географія.

2. В результаті проведеного нами константувального етапу експериментального дослідження старшокласників спеціальної школи було з'ясовано, що більшість обстежених учнів мають низький рівень сформованості економічного мислення: зокрема, в 7 класі – 90,6 %, в 8 класі – 66,6 %, в 9 класі – 70,2% обстежених учнів не розуміють основних економічних понять. Серед учнів 10-го класу – 45% респондентів мають достатній рівень і 35% – середній рівень розуміння економічних понять. Виконання практичних завдань економічного змісту продемонструвало, що учні 7-го та 8-го класів мають переважно низький рівень, а учні 9-го та 10-го класів – переважно середній та достатній рівні. Ставлення учнів до оволодіння економічними знаннями, вміннями, навичками виявилось кращим: 67% обстежених учнів 7-го

класу мають середній рівень, 33% учнів 8-го класу – достатній рівень, 50% учнів 9-го класу - достатній і 75% учнів 10-го класу - високий рівень.

Практика спеціальних шкіл свідчить, що розв'язання завдань економічного виховання учнів із порушенням інтелектуального розвитку має передбачати наступне: формування поміркованих потреб, тобто умінь співставляти їх із власними матеріальними можливостями; виховання в учнів розуміння, що лише трудова діяльність уможливить задоволення власних потреб; виховання таких якостей як практичність, бережливість, господарність; надання школярам економічних знань та формування економічних умінь.

3. З метою розширення економічних знань учнів із порушеннями інтелектуального розвитку нами проводились бесіди та класні години на економіко-соціальні теми, на яких ми розкривали учням зміст попередньо досліджуваних нами економічних понять і тем, ознайомлювали їх з умовами надання послуг такими економічними установами як банки та ломбарди і т.д., сприяючи таким чином підвищенню загального рівня економічної обізнаності учнів спеціальної школи. Таким чином, нами було проведено класні години на такі теми: «Собівартість та ціна товару – в чому ж різниця?», «Бюджет: примха чи необхідність?», «Як правильно витратити гроші?», «Які економічні установи я знаю?», «Хто такий бізнесмен?», «Як мені знайти роботу?», «Світ товарів та послуг. Як зробити правильний вибір?».

Ефективність та результативність даного процесу забезпечувалась також проведенням бесід, метою яких було не тільки поглиблене обговорення розглянутих на класних годинах тем, але й спонукання учнів до розмірковування над ними, самоаналізу та формування ціннісно-мотиваційного ставлення до отриманих економічних знань, вмінь та навичок. Отже, нами було проведено бесіди на такі теми: «Навіщо потрібна фінансова грамотність?», «Бізнес – це просто? Як створити власний бізнес?», «Як стати конкурентоспроможною

особистістю?», «Ощадливість: чи це круто?», «Ломбард, кредит та позика – вороги або ж помічники?»).

Враховуючи, зазначені багатьма вченими-дефектологами (серед яких Миронова С.П., Мерсіянова Г.М, Синьов В.М., Стариченко Т.М. та ін.), наявні у дітей із порушеннями інтелектуального розвитку труднощі у застосуванні отриманих знань у повсякденному житті, нами було вирішено провести позакласні практичні заняття з таких тем: «Мій місячний бюджет», «Розрахунок собівартості виготовленого виробу», «Основи ощадливості: що я хочу та можу собі дозволити?», «Розставляємо пріоритети. Що купити в першу чергу?». Також було проведено інтерактивний урок-тренінг «Вправляємось у вирішенні повсякденних фінансових задач» на якому учні ділились на групи, яким пропонувались різноманітні завдання («Приготування вечері/обіду для родини», «Нагодуй гостей», «Склади бюджет на місяць», «Спробуй заощадити! », «Обери потрібні речі», «Оціни товар», «Зроби свій вибір», «Розрахуй собівартість», «Мої потреби та потреби сім'ї» тощо) і виграла та команда, яка найкраще його виконала.

Формування емоційно-ціннісного ставлення до отриманих економічних знань, вмінь і навичок проводилось протягом усіх видів нашої діяльності спрямованої на підвищення економічної компетентності учнів.

Усі зазначені економічні знання та навички, на нашу думку, є життєво важливими для сучасної особистості, яка прагне бути не тільки самостійною у прийнятті повсякденних економічних рішень, але й займати активну громадянську позицію.

4. Отриманні в результаті проведеного нами формувального етапу експериментального дослідження старшокласників спеціальної школи доволі позитивні показники рівня сформованості економічних знань, вмінь та навичок свідчать про наявність значного потенціалу у здобутті фінансової грамотності в учнів. Зокрема, переважна більшість учнів 7-го

(75%), 8-го (67%) та 9-го (50%) класів відповідає «середньому» рівню сформованості економічних понять. Серед опитаних 10-го класу – 67% респондентів мають «високий» рівень, 22% – «достатній» рівень і 17% – «середній» рівень розуміння економічних понять. Щодо сформованості вміння застосовувати здобуті знання на практиці, маємо такі показники: учні 7-го класу переважно мають «середній» рівень (43,75%), учні 8-го класу переважно залишились на «низькому» рівні (50,5%), більшість учнів 9-го класу – відповідають «достатньому» рівню (54%). Найкраще впорались із виконанням запропонованих практичних завдань учні 10-го класу, які відповідають «високому» – 58% та «достатньому» – 42% рівням.

Добре сформованим виявилось емоційно-ціннісне ставлення опитаних до економічних знань, вмінь та навичок, наприклад серед учнів 7-го та 8-го класу 50% - періодично проявляють зацікавленість в отриманні нових знань, умінь та навичок, усвідомлюють їхню необхідність, що згідно наших критеріїв оцінки відповідає «достатньому» рівню. 67% учнів 9-го класу також відповідають «достатньому» рівню, 33% - «середньому», тобто рідко цікавляться даною темою, але усвідомлюють її необхідність в повсякденному житті та 33% - «високому» рівням сформованості емоційно-ціннісного ставлення до отриманих знань, вмінь та навичок. Серед учнів 10-го класу 83% - проявляють постійну зацікавленість в отриманні економічних знань, умінь і навичок, намагаються дізнатись більше з різних джерел, усвідомлюють цінність і необхідність отримання економічних знань і вмінь, що відповідає «високому» рівню; 17% - мають «достатній» рівень.

Отримані нами дані свідчать про необхідність впровадження економічної освіти у навчальний процес, як окремого предмету. Для формування економічної компетентності в учнів спеціальної школи може слугувати програма, розроблена вченою Стариченко Т.М.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Назаренко Г.А. Формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідності до вимог нових навчальних стандартів : метод. посібник. Черкаси : ЧОПОПП, 2014. 68 с.
2. Овчарук О.В. Концептуальні підходи щодо формування підприємницької компетентності (в змісті навчальних програм середньої освіти). К. : Педагогічна думка, 2016. 12 с.
3. Унгурян І.О., Куриш Н.В. Формування ключової компетентності підприємливості та ініціативності у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Чернівці, 2009. 3 с. – URL: http://www.consumerinfo.org.ua/must_know/education/7442/
4. Прищепя С.М. Шляхи формування підприємницької компетентності учнів у сучасному інформаційному суспільстві. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. «Молодий вчений». Серія: Соціально-педагогічна. Кам'янець- Подільск, 2016. № 5 (32). С. 367-280.
5. Спонвиль А.К. Философский словарь. М. : Изд-во «Этерна», 2012. 498 с.
6. Сокращенный психологический словарь : 2-е изд., испр. и доп. / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. М. : Изд-во «Политиздат», 1990. 607 с.
7. Пронікова І.В. Економічна освіта шкільної молоді. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2014. №117, С. 61-64. – URL: <http://visnyk.chnpu.edu.ua/?p=183>
8. Гільберг Т.В., Довгань А.І., Капіруліна С.Л. та ін. Основи споживчих знань : навч. – метод. посіб. для загальноосв. навч. закл. : 1–12 кл. К. : Навч. книга, 2008. 816 с. – URL: http://www.consumerinfo.org.ua/must_know/education/7442/

9. Ишматова А.Р. Формирование экономической грамотности у старшеклассников в условиях общеобразовательного учреждения : дис. канд. наук з педаг. : 06.02.2001. Челябинск, 2001. 172с.
10. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів Економіка, 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень. Затверджена наказом МОН України від 23.11.2017 №1392. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
11. Лист МОН України «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» від 17.08.2016 1/9 – 437. – URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/6119->
12. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
13. Косенко С.С. Формирование экономико-бытовых знаний и умений у выпускников специальных школ : Автореф. дис. на получение науч. степени канд. наук по спец. пед. 13.00.03 / НАН Украины. Москва, 1988. 19 с.
14. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.
15. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 6, у 2 т. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори. Т.1., 2015. 328 с.
16. Програми для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю «Виховна робота 1 - 4 класи» / уклад. Висоцька А.М. Київ, 2004.
17. Програми для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю «Виховна робота 5 - 10 класи» / уклад. Висоцька А.М. Київ, 2009.
18. Чеботарьова О.В. Програми з трудового навчання (квітникарство)

для 4-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Київ, 2009.

19. Програма з професійно - трудового навчання (швейна справа) для 4–10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / За ред. В.В. Воронкової. Москва, 2012.

20. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей : посібник. К. : Педагогічна думка, 2012. 80 с.

21. Одинченко Л.К. Краєзнавчий підхід у викладанні географії в допоміжній школі // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. «Молодий вчений». Серія: Соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільськ, 2010. № 15, С. 295 – 298. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2010_15_71

22. Липа В.О., Одинченко Л.К. Програми з географії для 6-9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Київ, 2009.

23. Соціально-побутове орієнтування (Програми для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих) / уклад. Гіренко Н.А., Мерсіянова Г.М. Київ, 2009.

24. Програма з математики для 1–5 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Київ, 2009.

25. Чеботарева М.А. Экономическая грамотность школьников с нарушением интеллекта – главный фактор успешной адаптации в социуме. *Педагогика: традиции и инновации* : материалы V Междунар. науч. конф. : г. Челябинск, 11 ноября 2014 г. / Ред.-колег. Г.А. Каинова, Е.И. Осянина. Челябинск : Два комсомольца, 2014. С. 146-152.

26. Цветкова Р.В. Формирование экономической грамотности учащихся с умственной отсталостью (интеллектуальными нарушениями) на уроках математики. Новоуманск, 17.02.2017. – URL:

<https://nsportal.ru/shkola/korreksionnayapedagogika/library/2017/02/17/formirovanie-ekonomicheskoy-gramotnosti>

27. Стариченко Т.Н. Экономический практикум в специальном (коррекционном) образовательном учреждении : Учебно-метод. пособие. М. : Изд-во НЦЕНАС, 2004. 152 с.
28. Макаренко А.С. Педагогические сочинения. В 8-ми т. Том 1. Редкол. : М.И. Кондаков (гл. ред.) и др. М. : Изд-во Педагогика, 1983. 334 с. URL: http://elib.gnpbu.ru/text/makarenko_pedagogicheskie_sochineniya_1_1983_fs,1/
29. Аменд А.Ф. Экономическое воспитание младших школьников : Учебно-метод. пособие. М. : Изд-во Педагогика, 1982. 310 с.
30. Матвеева М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільськ : Кам'янець – Подільський держ. пед. ун-т, 2005. 164 с.
31. Миронова С.П., Гаврилов Т.В., Матвеева М.П. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. / За заг. ред. Миронової С.П. Кам'янець-Подільськ : Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, 2010. 264 с.
32. Товстоган В.С. Економічне мислення як засіб формування соціально-трудової компетентності в учнів допоміжної школи // Збірник наукових праць Кам'янець – Подільського нац. ун-ту. Корекційна та соціальна педагогіка і психологія: 03.10.2013, Кам'янець – Подільськ / Ред. – колег. В.І. Співак, О.В. Гаврилов. Кам'янець- Подільськ : Вид-во Медобори, 2013. 412 с.
33. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка : навч.-метод. посіб. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 230 с.
34. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання в спеціальному навчальному закладі : навч. метод. посіб. К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 273 с.
35. Шевченко Н.О. Стан сформованості економічного мислення в

учнів з порушенням інтелектуального розвитку. Дипломна робота на здобуття ступеня вищої освіти бакалавр. Херсон, 2019. 64 с.

36. Яковлева С.Д. Психофізіологічний підхід як основа корекційно-розвивального впливу на організацію навчальної діяльності дітей з психофізичними порушеннями. *Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови*. К. : 2015. Вип. 9. С. 158-165. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooor_2015_9_25

37. Шевцов А.Г. Концепція «незалежного життя» особистості у соціально-реабілітаційній роботі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління : Зб. наукових праць. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Вип. 6. С. 21-32.

38. Бондар В. І., Петришин Р. Г. Освіта дітей з особливими потребами : пошуки та перспективи (Українськоканадський досвід). *Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти* : матер. міжнар. наук.-прак. конф., м. Київ, 25-26 травня 2004 р. К. : Наук. світ, 2004. 200 с.

39. Шевцов А.Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія. К. : Соцінформ, 2004. 200 с.

40. Яковлева С.Д. Особливості прояву психофізичних функцій у дітей з вадами розвитку : монографія. Херсон : Вишемирський В.С., 2013. 351 с.

41. Шевцов А.Г., Бажмин В.Б. Допрофесіональна підготовка підростков с инвалидностью как условие их успешной социализации и ресурс предупреждения потенциальной бедности. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : Зб. наукових праць. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. № 26. С. 469-475.

42. Шевцов А.Г., І. Чухрій. Психологічний механізм соціальної адаптації молоді з обмеженнями життєдіяльності. *Особлива дитина : навчання і виховання*. К., 2019. Т. 4. № 93. С.15-29

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Шевченко Надія Олександрівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення

можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

(дата)

(підпис)

Надія Шевченко
(ім'я, прізвище)